

ЎЗБЕКИСТОНРЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙВАЎРТАМАХСУСТАЪЛИМВАЗИРЛИГИ

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАҲБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ

ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ
КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ

“ДАВОЛАШ ИШИ”

**“ДАВОЛАШ ИШИ ФАНИНИ ЎҚИТИШДАГИ
ИЛҒОР ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР”**

модули бўйича

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Тошкент 2016

Мазкур ўқув-услубий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2016 йил 6 апрелидаги 137-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи: ТТА, УАШ-хирургия кафедраси доценти,
т.ф.н. Садиков Р.Р.

Тақризчи: Dr. Dr. Podmelle Fred

Ўқув-услубий мажмуа Тошкент тиббиёт академияси Кенгашининг 2016 йил 29 августдаги 1-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I ИШЧИ ДАСТУР.....	2
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.	7
III НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР.....	15
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАР.....	73
V. КЕЙСЛАР БАНКИ	82
VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ	92
VII. ГЛОССАРИЙ	94
VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	95

Ї ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сон Фармонидаги устувор йўналишлар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Дастур мазмуни олий таълимнинг даволаш иши фани бўйича норматив-ҳуқуқий асослари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги, глобал интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ўзлаштириш бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

«Даволаш иши фани бўйича илғор хорижий тажрибалар» курсининг мақсади тингловчиларни ҳозирда мавжуд бўлган замонавий таълим инновациялари билан таништириш ва ана шу инновациялар ва технологиялардан маҳорат билан фойдаланиш малакасини шакллантиришдир.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Даволаш иши фанлари бўйича илғор хорижий тажрибалар” модулнинг мақсади - тингловчиларни замонавий таълим ва инновацион технологиялар бўйича илғор хорижий тажрибалар ҳақида билимлар, малакалар ва кўникма системасини шакллантириш ва замонавий ўқитиш технологиясини ўқув жараёнида қўллашни ўргатиш.

Модулнинг вазифалари:

- даволаш иши фанларни бўйича илғор хорижий тажрибалар ўқитишда педагогик фаолият, олий таълимда ўқитиш жараёнинини технологиялаштириш билан боғлиқликда юзага келаётган муаммоларни аниқлаштириш;
- тингловчиларнинг терапия фанлари муаммоларини таҳлил этиш кўникма ва малакаларини шакллантириш;

- даволаш иши фанлари бўйича илғор хорижий тажрибалар ҳақида маълумотлар бериш;
- даволаш иши фанларни бўйича илғор хорижий тажрибалармуаммоларини ҳал этиш стратегияларини ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ этишга ўргатиш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Даволаш иши фани бўйича илғор хорижий тажрибалар” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- модуль, ўқитиш модулли, кредит, рейтинг тушунчаси;
- технологиялаштириш қоидалари, тамойиллар;
- назорат жараёнини ташкил этиш;
- интерфаол технологиялар ва улардан самарали фойдаланиш ҳақида **билимларга эга бўлиши;**
- педагогик фаолият жараёнини модуллаштириш;
- назорат жараёнини тез ва самарали ўткази олиш;
- назоратнинг турли шаклларида самарали фойдаланиш;
- интерфаол методларни мақсадли равишда тўғри танлаш ва фойдаланиш; **кўникмаларини эгаллаши;**
- ўқув курсини модулини тузиш;
- ахборотни структуралаштириш;
- талабаларнинг мустақил амалий фаолиятни ташкил этиш;
- кириш ва чиқиш назоратини ташкил этиш эришилган натижаларини таҳлил этиш;
- интерфаол методлардан фойдаланиш; **малакаларини эгаллаши;**
- ўз соҳасига оид ахборотни мантиқий блокларга ажратиш ва аниқ, лўнда, тушунарли равишда баён этиш;
- модулли ёндашув асосида ўқув жараёнини ташкил этиш;
- технологик ёндашув асосида таълим ва тарбия жараёнини бошқариш;
- коммуникативликни ва мустақил фаолиятни ташкил этиш юзасидан компетенцияларни эгаллаши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Даволаш иши фанини ўқитишдаги илғор хорижий тажрибалар ” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

-маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

-ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий хужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усуллари қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги.

Даволаш иши фанида замонавий таълим ва инновацион технологиялар мазмуни ўқув режадаги учинчи блок ва мутахассислик фанларининг барча соҳалари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг умумий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Даволаш иши фанини ўқитишдаги илғор хорижий тажрибалар ўрганиш, амалда қўллаш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат				
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси			мустақил таълим
			жами	жумладан		
				назарий	амалий машғулот	
1	Таълим ва тарбия жараёнларини ташкил этишда хорижий тажрибалар.	8	6	2	4	2
2	Ўқув жараёнининг норматив-ҳуқуқий асослари	6	6	2	4	
	Жами:	14	12	4	8	2

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1 – мавзу: Таълим ва тарбия жараёнларини ташкил этишда хорижий тажрибалар.

Ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий мамлакатлар таълим тажрибалари ва замонавий ёндашувлар. Илғор таълим технологиялари.

2 – мавзу: Ўқув жараёнининг норматив-ҳуқуқий асослари.

Ўқув жараёнини ташкил қилиш норматив-ҳуқуқий асослари борасидаги илғор хорижий мамлакатларнинг таълим тажрибалари. Илғор таълим технологиялари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1- амалий машғулот: Амалий машғулотларда тингловчилар талабалар билимини баҳолашнинг замонавий усуллари.

Амалий машғулотларда тингловчилар талабалар билимини баҳолашнинг замонавий усуллари билан танишадилар ва улар асосида амалий ишларни бажарадилар. Амалий машғулотлар замонавий таълим услублари ва инновацион технологияларга асосланган ҳолда кичик гуруҳларга бўлиб ўтказилади. Бундан ташқари, мустақил ҳолда ўқув ва илмий адабиётлардан, электрон ресурслардан, тарқатма материаллардан фойдаланиш тавсия этилади.

2- амалий машғулот: Даволаш иши фанининг ўқув жараёнида янги интерактив усуллари.

Амалий машғулотларда тингловчилар талабалар ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий тажрибалар билан танишадилар ва улар асосида амалий ишларни бажарадилар. Амалий машғулотлар замонавий таълим услублари ва инновацион технологияларга асосланган ҳолда кичик гуруҳларга бўлиб ўтказилади. Бундан ташқари, мустақил ҳолда ўқув ва илмий адабиётлардан, электрон ресурслардан, тарқатма материаллардан фойдаланиш тавсия этилади.

Ўқитиш шакллари

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);
- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантикий хулосалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

№	Баҳолаш турлари	Максимал балл	Баллар
1	Кейс топшириқлари	2.5	1,2
	Мустақил иш топшириқлари		0,5
	Амалий топшириқлар		0,8

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

SWOT-таҳлил” методи.

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўлларни топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Намуна: Даволаш иши ўқитишда илғор хорижий тажрибалар учун SWOT таҳлилини ушбу жадвалга туширинг.

S	Даволаш иши ўқитишда илғор хорижий тажрибаларнинг кучли томонлари	фойдаланувчилар сонининг кўплиги...
W	Даволаш иши ўқитишда илғор хорижий тажрибаларнинг кучсиз томонлари	Робототехника орқали ишлаши...
O	Даволаш иши ўқитишда илғор хорижий тажрибалари тизимдан фойдаланишнинг имкониятлари (ички)	Хирургия ва бошқа даволаш усуллари билан фойдаланиш
T	Тўсиқлар (ташқи)	Маълумотлар хавфсизлигининг тўлақонли таъминланмаганлиги...

Хулосалаш» (Резюме, Веер) методи

Методнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айни пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантикий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Хулосалаш” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлили қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу

Намуна:

Даволаш иши ўқитишда илғор хорижий тажрибалари тизимлар					
Жарроҳлик		Терапия		Робототехника	
афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги
Хулоса:					

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетиде амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибиде қўлланилган. Кейсде очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичиге қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш;

	✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	✓ яққа ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектиларини ёритиш

Намуна :**Кейс.** Хорижий тажрибалар бўйича услубларни кўрсатинг. Ишда ишлатилиши ва афзаллиги. Янги технологияларнинг даволаш ишидаги вазифалари.

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг(индивидуал ва кичик гуруҳда).

«ФСМУ» методи

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

Намуна.

Фикр: “Хорижий тажриба объектга йўналтирилган дастурлашнинг асосий тамойилларидан биридир”.

Топшириқ: Мазкур фикрга нисбатан муносабатингизни ФСМУ орқали таҳлил қилинг.

“Тушунчалар таҳлили” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод талабалар ёки қатнашчиларни мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу бўйича дастлабки билимлар даражасини ташхис қилиш мақсадида қўлланилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);
- ўқувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тўғри ва тўлиқ изоҳини ўқиб эшиттиради ёки слайд орқали намоёниш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган ўғри жавоблар билан ўзининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

Визуал материаллар намуна

“Синквейн” (5 қатор) техникаси

Мақсад – категорияга характеристика бериш

Синквейн схемаси:

1–қатор – тушунча;

2-қатор – тушунчани тавсифловчи 2 сифат;

3-қатор – ушбу тушунча вазифалари тўғрисидаги 3 та феъл;

4-қатор – ушбу тушунча моҳияти тўғрисидаги 4 сўздан иборат сўз бирикмаси;

5-қатор – ушбу тушунча синоними.

Намуна: Компьютер сўзи тузилган “Синквейн”

Компьютер

Сифатли, тезкор

Тўплайди, саклайди, узутади

Замонавий ахборот технология воситаси

Интеллект

“Инсерт” методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод ўқувчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билмларни ўзлаштирилишини енгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод ўқувчилар учун хотира машқи вазифасини ҳам ўтайди.

Методни амалга ошириш тартиби:

➤ ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;

➤ янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намойиш этилади;

➤ таълим олувчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалядилар. Матн билан ишлашда талабалар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	1-матн	2-матн	3-матн
“V” – таниш маълумот.			
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.			
“+” бу маълумот мен учун янгилик.			

“– ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман			

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулот якунланади.

“Тушунчалар таҳлили” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод талабалар ёки қатнашчиларни мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу бўйича дастлабки билимлар даражасини ташхис қилиш мақсадида қўлланилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);
- ўқувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тўғри ва тўлиқ изоҳини ўқиб эшиттиради ёки слайд орқали намоиш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тўғри жавоблар билан ўзининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

III НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1- мавзу: Таълим ва тарбия жараёнларини ташкил этишда хорижий тажрибалар.

Режа:

1. Хорижий давлатлар таълим тизими ҳақида маълумотлар.
2. Ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий мамлакатлар таълим тажрибалари ва замонавий ёндашувлар.

Таянч иборалар: таълим, педагогик технология, педагог, илғор тажрибалар, таълим методи, таълим оловчи, модератор, тьютор, эдвайзер, фасилитатор.

1.1 Хорижий давлатлар таълим тизими ҳақида маълумотлар

Японияда таълим тизими

Шарқнинг энг илғор мамлакатларидан бири Японияда педиатрия ўқитишда энг самарали ва таъсирчан усулидан фойдаланилади. Бундай тарбиянинг асосий маскани сифатида институт танланган. Чунки институтда бола билим олишдан ташқари шахс сифатида ҳам шаклланади. Кунчиқар мамлакатда фуқаро тарбияси «ахлоқий тарбия» тизими доирасида амалга оширилади. Масалан юрак нуксонлари интерактив услублар билан берилади. Бу усул АҚШ да пайдо бўлиб саноат корхоналарида конвейерли ишлаб чиқариш кўпайган сари шундай ўргатиш усуллари зарур бўлиб қолдики, ишчилар бир хилда қайтариладиган қўл кўникмаларини иложи борича тез ва мукамал равишда ўрганиб олишлари керак эди. Бу усулда амалий кўникмаларни ¹

---

1. PhungTL, ObleDA, JiaW, BenjaminLE, MihmMCJr, NelsonJS. Can the wound healing response of human skin be modulated after laser treatment and the effects of exposure extended? Implications on the combined use of the pulsed dye laser and a topical angiogenesis inhibitor for treatment of port wine stain birthmarks. Lasers Surg Med. Jan 2015;40(1):1-5. [Medline].

Ўзлаштиришжараёни 4 поғонадоирасидакечади. Бупоғоналарнингноми:
«Тушунтириш», «Нимақилишкераклигиникўрсатиббериш»,
«Кўрсатилгантарздақайтариш», «Машққилиш».
Яъниамалиётўқитувчиситалабаларгааввалкичикроқбиришбосқичинитушу
нтирибберади, кейиннимақилишкераклигиникилибкўрсатади.
Сўнгталабашуишбосқичиникўрсатилгантарздақайтариши
(имитацияқилиши) керак.
Талабақайтарибқилаётганпайтидаамалиётўқитувчисихатоларинитўғрилаб
туради (мақтайдиёкитанқидқилади).
Ундайкейинэсашуишбосқичимашқтарзидаталабаунимукаммалўзлаштиргу
ничакўпмаротабақайтарилади. Буусулпсихологиядаасосланганбўлиб,
бихевиоризм (яънинсонўзинитутишигаоид) назарияларданолинган.
Дастлабхайвонларустидаўтказилганэкспериментларйўлидаолинганнатижа
ларкейинчаликинсонганисбатанқўлланилабошланган.
Буердакўзговчивареакциякабиэлементларҳамдаконкретўлчанишимумкин
бўлганкўрсатгичлармуҳимрольўйнаган.
Чункиолимларфикрибўйичарежаасосидаишлатилганташқиқўзговчиларва
назоратқилинишимумкинбўлганреакцияларгинаетарлидаражадатекширил
ишимумкинвашунданкелибчиқиб,
умумийилмийхулосаларчиқаришмумкиндебҳисобланган.
Қуйидагиилмийхулосаларитаъкидлабўтишзарур: 1.Ўзлаштириш
(ўрганиш) - бу «қўзғаштаъсири-реакция» кетма-
кетлигитақрорланишинингнатижасидир.
Шутакрорларсониканчақўпбўлсаўзлаштиришнатижасишунчаяхшибўлади.
(«Такророрқалиўрганиш» принципи). 2.
Иккинчиқўзговчибиринчиқўзговчибиланбиргаликдатеэ-
тезишлатилибтурса, убиринчиқўзговчинингўрнинибосаолади.
(«Шартлирефлексларорқалиўрганиш» принципи). 4
поғонаусулиТушунтиришНимақилишкераклигиникўрсатибберишКўрсати
лгантарздақайтаришМашқ 29 3.
Ўзлаштиришдаэришилганяхшинатижалармақтабтурилса,

бундай натижаларкўпайиб бораверади. («Кучайтириш орқали ўрганиш»
принципи). 4. Аниқ бир мақсадга

қаратилган тарзда ишлатилган мақтов ва жазолар оқалидея рли исталган чате г
ишли ўзини тутиш тарзлари ўзлаштирилиши ва янай ўққилини шимумкин.
Амалиёт да ўрганиш учун эса бундан қуйидагилар уло салар чиқарилди:
Қўзғовчи сифати да берилган ҳар бир қисқа саволга иложиборича тўғри жавоб б
ерилиши билан ундарров (масалан «Яхши жавоб!» деб)
мақтаб қўйиш керак. Нотўғри жавоб ҳам очик ва ойдин танқид ланиши
(танбеҳ ланиши) лозим. Ёки амалиёт да:
талабалар бири ложиборича қисқа ишбосқич билан таништирилади,
сўнгуни қай тардилар вато уни мукамал билмагун лари чамашққиладилар.
Бу ҳам очик ва ойдин таноланиши керак.
Бу ер да кичик ўқув босқич лар катта аҳамият га эга.
Бугунги кун да бу усулга баъзи дидактик элемент лар қўшилиб,
мукамаллаштирилди.
Бундан ташқари босқич лар ни бир оз мураккаброқ қилиш га ҳаракат қилинмоқд
а.
Яъни шундай машқлар ҳам киритилиши мумкин ки улар до ираси да талаба бирд
анига бир неча қўникмалар ва операция лар ни амал дабажариши керак.
«Тушунтириш» ва «нима қилишни кўрсатиб бериш»
поғоналари эса босқич ма-
босқич амал га оширилади. Қўникмалар ни ўргатиш да эса бу усул ўзини жуда ҳа
м яхши оқлади. Шунинг учун бу усул касбий-
техника вий соҳалар да энга ввало иш ўрни да керакли қўникмалар ни ўргатиш да
келажак да ҳам муҳим роль ўйнайди.¹

1. Phung TL, Oble DA, Jia W, Benjamin LE, Mihm MC Jr, Nelson JS. Can the wound healing response of human skin be modulated after laser treatment and the effects of exposure extended? Implications on the combined use of the pulsed dye laser and a topical angiogenesis inhibitor for treatment of port wine stain birthmarks. *Lasers Surg Med.* Jan 2015;40(1):1-5. [Medline].

АКШ таълим тизими

Йўналтирувчи матн усули Йўналтирувчи матн усули ўтган асрнинг 70 йилларида «Daimler Benz» корхонасининг Гаггенау шаҳридаги (Daimler Benz AG (Gaggenau)) ўқув устахонаси томонидан ишлаб чиқарган. Бу усул товуш ва тасвирли презентациялар билан жиҳозланган мустақил ўрганиш дастурлари шаклидаги лойиҳавий касб-ҳунар таълимига қўшимча сифатида ишлаб чиқарилган. Бошланғич шаклида бу усул касб-ҳунар таълими амалиётчилари томонидан ишлаб чиқарган кейинчалик эса назарий жиҳатдан асосланиб илмий асосда такомиллаштирилиб олий таълимда қўлланила бошланган. Йўналтирувчиматнусулидақуйидаги 6 босқичфарқланади; улардоирасимонҳаракатдаалмашишади:

1. Маълумотйиғиш
2. Режалаштириш
3. Қарорқабулқилиш
4. Амалгаошириш
5. Текшириш
6. Хулоса чиқариш

Бу босқичлар ҳаммаси талаба томонидан амалга оширилади. Бу усулни ишлаб чиқарилишига сабаб лойиҳалар устида иш билан боғлиқ ташкилий муаммолар эди, чунки ўқувчилар ҳар хил тезликда ишлашлари туфайли бутун гуруҳ учун инструктаж ўтказишга қулай вақтни топиш кийин эди. Бир ўқувчи ҳаммадан тез ишлаб янги кўникмани ўрганишга тайёр бўлган бўлса, секинроқ ишлаган талабалар учун эса янги

инструктажнинг фойдаси жуда кам эди. Қайтага янги инструктаж уларнинг ишларига халал бергандай ёки кераги йўқ тўхталиш каби туюлар эди. Яъни талабалар қизиқиши (мотивацияси) қисман барбод қилинади. Йўналтирувчи матн усули босқичлари Амалиёт ўқитувчисининг ўқитиш тарзи: Ўқувчининг ўқиш тарзи: Ўқув материал ва йўналтирувчи саволларни бериш, инструктаж эса – фақат керак бўлганда

1. Мустақил равишда маълумот йиғиш Режа тузиш учун қўлланмалар, формулярларни тайёрлаб бериш
2. Мустақил равишда режа тузиш Таклифларни муҳокама қилиш
3. Мустақил равишда қарор қабул қилиш
4. Мустақил равишда материални бериш, муамоларни муҳокама қилиш
5. Мустақил равишда амалга ошириш Назорат варағини биргаликда ишлаб чиқариш
6. Мустақил равишда текшириш Хулоса чиқариш

36 Йўналтирувчи матнлар ёрдами билан мустақил инструктаж имконияти пайдо бўлди ва ҳар бир ўқувчи айнан унга янги кўникма учун билимлар керак бўлган пайтда шу билимларни олиши мумкин бўлди. Энг биринчи йўналтирувчи матнлар - бу асли оғзаки равишда ўтказиладиган инструктажларнинг ёзма шакли эди. Лекин барибир барча махсус маълумотлар талабаларга иложи борича оғзаки берилар эди. Бугунги кунда эса йўналтирувчи матнлар шундай тузилганки талабалар йўналтирувчи саволлар ёрдамида ўзлари керакли маълумотларни (китоб жадвал инструкция видеокассеталар ёки компьютер дискларидан олиб) ишлаб чиқаришни ўрганишади. Натижада ҳозир янги бир ўргатиш усули ва янги бир ўрганишни ташкиллаштириш тарзи вужудга келди. Унинг асосий белгиси - бу ўқувчи кўпроқ мустақил равишда ўрганишидир; амалиёт ўқитувчиси эса заифроқ талабалар билан кўпроқ шуғулланиши мумкин бўлиб қолди. Талабаларнинг мустақил ишлаши эса ўз навбатида кўшимча фойда келтирмоқда: юқорироқ кўникма ва қобилиятлар соҳасида яъни биргаликда мулоқотда бўлиш, биргаликда режа тузиш, қарор қабул қилиш ҳамда ўз ишини текшириш каби қобилиятлар ривожланади. Командада (биргаликда) ишлаш орқали муайян ижтимоий компетенциялар ривож топади ва уларга мўлжалланган

мақсадлар ҳам белгиланиши мумкин бўлди. Кўриб турибмизки, вақт ўтган сари йўналтирувчи матн усули қўлланишининг маъноси ўзгарди чунки бугунги кунга келиб бу усул айнан ўша «пойдевор квалификациялар» деб аталган қобилиятларни ривожлантириш мақсадида қўлланади. Бу тушунчани Германияда таълимот мунозарасига меҳнат бозори тадқиқотчиси Д. Мертенс киритган. У бу тушунча билан асосан услубий компетенцияларни (яъни фикрлаш, ташкиллаштириш ва режалаштириш усуллари) атаган. Ҳозирги кунда эса бу тушунча билан шундай қобилиятлар кўникма ва ўзини тутиш тарзлари аталадики, улар айнан шу касб-ҳунарга оид квалификациялардан ташқари ва уларга қўшимча сифатида барча бошқа касб-ҳунарларда керак бўладиган ҳатти-ҳаракатларни билдиради. Булар орасида - мустақил режалаштириш амалга ошириш ва ўз ишини текшириш. 4-поғона усули билан солиштирадиган бўлсак бу усулда амалиёт ўқитувчисининг фаолияти кўпроқ дарсдан олдин ва дарсдан кейин қилинадиган ишлардан иборат. Лекин бевосита инструктаж жараёнида қилинадиган ишлар эмас; ўқувчилар эса қайтага барча даврларда (фазаларда) мустақил ишлашади.

Францияда таълим тизими

Францияжаҳондаги иқтисодий ривожланган мамлакатларичида етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Унинг таълим тизимлари ҳам қадимий ва бой тарихга эга. Бу мамлакатда «Таълим ҳақидаги» қонун дастлаб 1955 йилда қабул қилиниб 1975 йилда унга қатор ўзгартиришлар киритилган.

Франция давлатининг ҳозирги даврда амал қилинаётган «Таълим ҳақидаги қонун»и 1989 йил 10 июлда қабул қилинган бўлиб, унинг ўзгартирилишига таълим стратегияси дарўй берган ўзгаришлар мамлакатнинг ички ташқи сиёсатида ислохотлар юзага келган Иқтисодий шароитлар чегатда педагогикасидаги илғор технологияларнинг мамлакатта таълим тизимлари гакириб келиши ўқув предметларининг интеграцияларива бошқалар сабаб бўлди.

Францияда таълимнинг асосий мақсади шахсни ҳар томонлама камол топишини таъминлаш, унинг умумтақил фаолиятга тайёрлаш, бозор муносабатлари шароитида ўқувчиларнинг тадбиркорликка ишбилармонлик ва омилкорликка ўргатиш шунга яраша касб-корга эга қилишдани боратдир. Бу ерда:

1. Давлат мактаблари;
2. Хусусий мактаблар;
3. Оралиқ мактаблар мавжуд.

Ўқитиладиган предметларичида француз тили ва адабиёти ўқиш ва ёзува лоҳида аҳамиятга молик бўлиб ҳисобланади. Улар учун дарс вақтининг 30% ажратилади. Ўртача ҳафталик соатлар 26 соатдан иборат дарснинг давомийлига эса 60 минут. Ўқув йили 5 чоракка бўлинади. Француз мактаблари бошланғич синфларда ўқиш эрталабки ва тушдан кейин эса математика ва бошқа предметлардан сабоқ оладилар.

Математика она тили ва адабиёти база предмети тарих, география, меҳнат, жисмоний тарбия предметлари эса ривожлантирувчи предметлар ҳисобланади.

Франция таълимида болаларнинг гўдаклик чоғидан оқмактабда ўқитиш учун тайёр ҳолда олиб келиш фоят муҳим масала ҳисобланади. Бу босқичда тарбияланувчилар куйидагича табақалаштирилган: кичик гуруҳ (2-4 ёш), ўрта гуруҳ (4-5 ёш), катта гуруҳ (5-6 ёш). Мактабга тайёрлов гуруҳи (5-6 ёш) бўлиб, уларга Францияда 100% шу ёшдаги болалар қамраб олинган. Болаларни мактабга тайёрлаш учун алоҳида дастур ва дарсликлар мавжуд.

Франция бошланғич таълим мактабларига 6 ёшдан 11 ёшгача бўлган болалар жалб қилинадилар. Бошланғич мактаб бепул ва мажбурий. Унинг вазифаси ўқиш, ёзиш ҳисоблаш малакасини беришдир. Ўқув машғулоти эрталаб соат 9 дан 12 гача ҳамда соат 14 дан 16 гача 5 соат давом этади. 16 Мактабда овқатланиш пуллик лекин жуда арзонлаштирилган нархларда. Бошланғич синфларда ўқиш уч босқичда амалга оширилади:

1. Тайёрлов босқичи;
2. Элементар курс (бу босқич икки йил давом этади);
3. Чуқурлаштирилган босқич.

Тайёрлов босқичи - 1 йилга мўлжалланган. Бунда болалар ҳисоблашга ўқиш ва ёзишга, куйлашга, ўйлашга, табиат манзараларини томоша қилишга ва ундан баҳра олишга жисмоний машқлар билан машғул бўлишга мактабнинг турли спорт тадбирларида иштирок этишга муסיқа ва меҳнатга ўргатилади.

- Навбатдаги босқич — элементар курс бўлиб бу босқичда ўқиш 2 йил давом этади. Бунда ўқувчиларнинг тайёрлов циклида предметлар бўйича олинган билимларни янада такомиллаштирилади.

- Бошланғич мактабнинг 3 - босқичи — чуқурлаштириш босқичидир. Бунда ўқувчиларнинг тайёрлов ва элементар босқичдаги билимлари янада чуқурлаштирилади. Француз мактабларининг бошланғич босқичида «Гражданлик таълими» «Нафосат таълими» ҳам ўқитилади. Нафосат таълимига муסיқа тасвирий санъат спорт киритилган. Ўқувчилар билан яқка тартибда ишлаш уларни рағбатлантириш шахсий қобилият ва имкониятларини рўёбга чиқариш таълимда узлуксиз ва ворисликни таъминлаб бериш бошланғич синф ўқувчиларига кўйилган бош талабдир. Ўқув дастурининг мазмунини бевосита ўқитувчининг ўзи белгилайди. Бир сўз билан айтганда ўқитувчи болалар билимига тўла масъул экан унинг услуб танлашига мустақил ҳаракат қилишига ҳам тўла эркинликлар берилади.

1990

йилдаги ҳукумат қарорига мувофиқ мактабгачатарбия ва бошланғич таълимни амодуллаштириш,

болаларнинг билимига уёки буфанга мойиллигига қараб табақалаштириш, дарс жадвалини ҳам шу асосда тузиш ҳукуқи берилади. Бундай дарс жадваллари йиллик ярим йиллик чораклик асосида тузилиши ҳам мумкин.

Ўқувчилар 11 ёшда бошланғич мактабни тугаллаб ўрта мактабга ўтадилар. Ўрта таълим эса коллежлар ва лицейларда амалга оширилади. Ўрта таълим икки босқичда :

Биринчи босқичда қуйидаги предметлар ўргатилади: француз тили ва адабиёти, чет тили (инглиз немис испан. италян тиллари), тарих, Франция географияси математика, тиббий фанлар.

Шундайқилиб 6-5-синфларумумийўртатаълимберади: 4-3-синфлардаўқувчиларгақобилиятивамойиллигигақараббилимберади. Биринчибосқичякунлагачўқувчиларкасбийўналишларибўйичагувоҳнома оладилар.

Шунданкейинўқувчилар 15 ёшдан 18 ёшгачатаълимоладилар. Ўқиш 3 йил давом этиб 2- синф кичик 1- синф ўрта ва якунловчи синфларга бўлинади.

Ўқувчиларумумийтаълимватехниклицейларнитугатганларидансўнг 17 бакалаврунвонивадипломишиучунимтиҳонтопширадилар. Ана шундай дипломга эга бўлганларгина олий ўқув юртларига кириш ҳуқуқини қўлга киритадилар.

Францияда талабалар педагогика, политехника институти, олий маъмурий мактабларга кириш учунгина имтиҳон топширадилар. Бундан ташқари шу касбга мойиллиги ҳам алоҳида синаб кўрилади. Бошқа олийгоҳларга ва университетларга эса бакалавр дипломи бўлган ёшлар имтиҳонсиз қабул қилинаверади.

Францияда олий маълумот ва ихтисос берувчи олий технологик институтлар мингдан ортиқ. Улар одатда саноат маиший хизмат кўрсатиш информатика мутахассисликларига ихтисослашган. Ўқиш муддати 2 йил бўлиб саккиз ҳафталик ишлаб чиқариш амалиётини ҳам кўзда тутди.

Сиртки таълим шахобчалари жуда кенг бўлиб у 500 турдаги ўрта олий профессионал маълумот беришни тавсия эта олади.

Франциядамактабраҳбарлигилавозимигаэришмоқучунтаълимгараҳбарликқилишдансабоқберувчимахсусмарказлардаўқийдилар. Бундай

марказларда улар раҳбарлик қилиш, мактаб иқтисодиётини бошқариш, таълимдаги юридик масалалар қонунчилик ота-оналар билан ишлаш, маданий оқартув ишларини ташкил этиш, жамоада яхши психологик муҳитни барпо этиш каби жиҳатларни ўрганади ўқиш яқунлангач суҳбатдан тест имтиҳонларидан ўтадилар.

Германияда таълим тизимининг ривожланиши

Таъкидлаб ўтиш жоизки Германиянинг бозориқтисодиётига ўтиш йўли би знинг Республика миздаги га ўхшаб кетади.

Икки Германия давлати бирлашгандан кейин собиқ Германия Демократик Республикасида таълимни ислоҳ қилиш бўйича олиб борилаётган ишлар ҳам бизнинг шароитимизга маъқул келади.

Германиянинг ҳозирги даврма орифидаги асосий муаммоси собиқ ГДР даги таълимни бир хил миллий меъёргасолишдани боратдир.

Авваламбор шунитаъкидлаш керакки, Германияда таълим давлат ва жамият томонидан ардоқланаётган соҳа бўлиб, у мамлакатнинг иқтисодий жиҳатдан тараққий этган мамлакатлари чида кучили ортиликка кирган.

Германия таълим тизимларининг баёни қуйидагича:

Германияда таълим тизими:

мактабгачатарбия тизими Германия таълим тизими даҳаммуҳим босқич ҳисобланадн. Унинг 100 йилдан ортиқ тарихи бор.

Бола лар боғчаларитаълимнинг қуйи босқичи ҳисоблансада, лекин у давлат тизими таркиби га кирмайди.

Боғчаларни маблағ билан таъминлаш турли жамоат ташкилотлари хайрия бирлашмалари корхоналар хусусий шахслардиний муассасалар зиммасидадир. Ота-оналар бола лар боғчаларига ўз фарзандларини тарбияланганликлари учун анча миқдорда пултўлайдилар. 3 ёшдан 6 ёшгача бола ларнинг 80% боғчаларга қатнайди.

Германияда одатда бола лар боғча дат ушгачатарбияланадилар. Куннинг

ярмида эса уйда оилада 18 бўладилар. Германияда куни узайтирилган боғчалар ҳам бор.

Мажбурий таълим 6 ёшдан 18 ёшгача бўлган болаларга тегишли. Бу жараён 12 йил давом этади. Бундан 9 йиллик (баъзи жойларда 10 йил) мактабда тўла ҳафталик ўқишни битиради, кейин ҳунар-техника билим юртида тўла бўлмаган ҳафталик ўқишда ўқийди. Ўқиш давлат мактабларида текин. Мактаб ўқувчиларига ўқув қўлланмаси, асосан дарсликлар бепул берилади. Хусусий мактаблар озроқ. Ўқиш 6 ёшдан бошланиб, 4 йил давом этади (фақат Берлинда 6 йил). Бошланғич мактабдан сўнг ўқитувчилар йўналиш босқичидаги мактабга ўтадилар. Бу ерда 5-6 синф босқичидаги йўналиш мактабларда махсус дастур асосида ўқийдилар. Кейин навбатдаги мактаб типига кўчадилар:

Булар: асосий махсус мактаб реал билим юртлари. Деярли 30% бола асосий мактабга ўтади. 9 ёки 10 йиллик ўқиш тугатилгандан кейин касбий тайёргарликка ўтилади. Махсус мактабларда нуқсонга эга бўлган болалар ўқийди. Реал билим юртлар асосий мактаб ва юқори мактаб ўртасида туради. Қоидага кўра бу ерда ўқиш 6 йил давом этади (5-13 синфгача) ва тўла маълумот бериш билан тугалланади. Билим юртини тугатганлар ўрта махсус ўқув юртига ёки юқори босқичидаги ҳунар-техника мактабига кириб ўқиш ҳуқуқига эга бўлади. Германияда гимназиялар ҳам мавжуд. Улар 5-13 синфларни ўз ичига олади. 11-13 синфлар олий ўқув юртларига тайёрлаш вазифасини ҳам бажаради.

Гимназияни битирганлик ҳақидаги етуклик аттестати олий ўқув юртида ўқиш имконини беради. Германия таълими тизимида ҳунар таълими муҳим аҳамиятга эга чунки юқори малакали ишчиларга бўлган талаб кучлидир. Тўлиқсиз ўрта мактабни битирувчиларнинг (9-10 синфлар) 79%) тўлиқ ўрта мактабни битирувчиларнинг эса 20% ҳунар таълими тизимида билим олишни давом эттирадилар. Аксарият ҳолларда ўқиш муддати 3-3,5 йилни ташкил этади. Ўқиш уч босқичдан иборат бўлиб биринчи йили асосий ҳунар таълими берилади. Бунга ўқитилаётган касбга таалукли махсус фанлардан назарий асослаш берилиб йирик корхоналарда

амалий машғулотлар ўтказилади. Иккинчи йил давомида махсус хунар таълими берилади. Ўқувчининг биринчи йилдан иккинчи йилга ўтиш синов имтиҳонлари ўтказилиб, ўқишни давом эттирувчи ёшлар танлаб олинади. Учинчи йил давомида махсус хунар таълими янада чуқурлаштирилиб борилади. Битирув имтиҳонлари махсус комиссия томонидан қабул қилинади. Комиссия аъзолари корхоналарнинг етакчи мутахассислари федерал ерлардаги саноат палатаси хунармандчилик палатаси вакилларидан ташкил топади. Хунар мактабларининг дипломлари олий ўқув юртларига кириш учун ҳуқуқ бермайди. Бунинг учун 1 йиллик тайёрлов курсларини тугатиш талаб этилади. Ўқишга қабул қилиш имтиҳонсиз мактаб таълими тўғрисидаги ҳужжатта асосан амалга оширилади.

Олий мактаб ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқига эга. Олий ўқув юртини штатдаги ректор ёки бир неча йилга сайланган Президент бошқаради. Ўз-19 ўзини бошқаришда вазифалари аниқ тақсимлаб берилган бир неча гуруҳлар босқичма-босқич иштироки тамойилига амал қилинади. Унинг таркибига профессор-ўқитувчилар, ўқитувчилар, илмий ходимлар ва бошқа ходимлар киради. Талабалар ўқиши эркин ташкил этилган. Кўп сонли ўқув босқичлари билан бирга ўқув режалари тақлиф этилади. Ўқишга ҳақ тўланмайди. Агар талаба ёки уларнинг ота-оналари озиқ-овқат харажатларини кўтара олмаса ўқиш учун молиявий ёрдам кўрсатиш тўғрисидага федерал қонунга кўра улар молиявий ёрдам оладилар. Бу ёрдамнинг ярми стипендияга қўшиб берилса иккинчи ярми қарз тариқасида берилади.

Мамлакатда таълимни ислоҳ қилиш масаласи кўпдан буён муҳокама қилинмоқда, бунда ўқув жараёнини қисқартириш тақлиф қилинмоқда. Ҳозир университетларда талабалар 7 йил ўқийди. Улар ўқишга кирганларига қадар корхоналарда бир неча йил ишлашлари ёки бундесверда хизмат қилишни ҳисобга олсак талабалар ҳақиқий меҳнат фаолиятларини анча кеч бошлаётганлигини тушунамиз.

Шуни таъкидлаш лозимки Германия таълими ўзига хос йўналишга жуда мураккаб тизимга эга.

Кореяда таълим тизими

Кореядаги барча талабаларнинг 6,5 фоизи бўлажак педагоглардир. Мамлакатда 11та ўқитувчилар коллежлари мавжуд. Ҳар бир провинция ўз коллежига эга. Бошланғич синф ўқитувчиси бўлиш учун 2 йил ўқиш керак 1982 – йилда мактабгача тарбия ҳақида қонун қабул қилинди ва 80%га кенгайди.

Туркия таълими

Туркия Республикасида мактабдан ташқари таълими икки манба орқали берилади. Улардан бири мактаб бўлса, иккинчиси устоз-шогирдлик йўналишидир. Уларнинг соҳалар бўйича дастурлари қуйидагилар:

- умумий таълим дастурлари;
- касб-ҳунар, техник таълим дастурлари;
- шогирдлик ва усталик таълими дастурлари;
- очик таълим дастурлари ва ҳоказолар.

Норвегия таълим тизими

Дастлабки мактаблар 12 - аср бошларида очилган. 1848 йили 7 ёшдан 13—14 ёшгача бўлган болалар учун мажбурий таълим жорий этилди, 1968 й. 16 ёшгача етказилди. Ҳозирги таълим тизими мактабгача тарбия муассасалари, 6 йиллик кичик ва 3 йилик юқори мажбурий мактаблар, ўрта умумий таълим мактаби — гимназиялар, ҳунар - техника ва ўрта махсус ўқув юртларини ўз ичига олади. Осло, Берген, Тронхейм, Тромсёдаги университетлар ва 10 та институт олий таълим беради. 20

Дания таълим тизими

Дания таълим тизимининг илк бўғини—болалар боғчалари. 6 ёшдан болалар учун 9 йиллик мажбурий таълим жорий этилган. Бошланғич мактабларда ўқиш муддати 7 йил, кичик ўрта (реал) мактабларда 3 йил, юқори ўрта мактаб (гимназия)ларда 3 йил, ҳунар-техника билим юртларида 1—3 йил. 5 та университет, 3 техника университети, 20 га яқин

институт ва коллежларда олий маълумот берилади. Йирик олий ўқув юртлари: Копенгаген (1479 йилда асос солинган) ва Орхус (1928 йилда асос солинган) университетлари, Дания муҳандислик академияси, Копенгаген техника университети.

Ўзбекистон таълим тизими унинг ва афзалликлари

Республика ҳукумати ва Президенти олиб бораётган ижтимоий-иқтисодий сиёсатда мамлакат ҳаётининг барча жабҳаларини ривожлантиришга, айниқса келажак авлодни миллий тикланиш мафкураси руҳида тарбиялашга жуда катта эътибор берилмоқда. Ҳозирги кунда таълим олаётган ёшлар Республикамизнинг келажакдир. Бу шарафли вазифани бажариш ўқитувчилар зиммасига тушади. Шу сабабли юксак малакали ўқитувчилар тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш масалаларига катта эътибор қаратилаёпти.

Ҳозирги пайтда таълим тизимини такомиллаштириш орқали ҳар томонлама етук, баркамол, мустақил фикрлашга қодир, иродали, фидоий ва ташаббускор кадрларни тайёрлашга катта эътибор берилмоқда. Бу борада таълим турлари тўғрисидаги мутлақо янги қоидалар ҳаётга жорий этилди. Кадрлар тайёрлаш ва узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилишнинг ҳуқуқий –меъёрий асоси яратилди.

«Таълим тўғрисидаги» ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» қонунлари узлуксиз таълим тизимида юқори малакали кадрларни тайёрлаш, уларда илмий дунёқарашни, меҳнатга ижодий муносабатни таркиб топтириш, уларда юксак меҳнат интизомини шакллантириш вазифасини қўяди.

Президентимиз ўзининг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китобида Буюк келажакимизнинг ҳуқуқий қафолати” номли рисоласида шундай деб таъкидлайди: "Тарбиячи устоз бўлиши учун бошқаларнинг ақл-идроқини ўстириш, маърифат зиёсидан баҳраманд қилиш, ҳақиқий ватанпарвар, ҳақиқий фуқаро этиб етиштириш учун, аввало тарбиячиларнинг ўзи ана шундай талабларга жавоб бериши, ана шундай фазилатларга эга бўлиши керак". Бу тезис ўз навбатида ўқитувчи-

тарбиячиларнинг юксак касбий ва шахсий фазилатлар эгаси бўлишини тақозо этади. Шунинг учун ҳам ўқитувчи олдига қўйилган вазифалар ўта мураккаб, масъулиятли ва айни пайтда шарафлидир.

Ривожланган давлатлар сафидан ўринолишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган Ўзбекистонимиз, халқхўжалигининг барча тармоқлари каби таълим соҳасида ҳам илғор технологияларни жорий этиш вазифаси урқалитиб таълим мазмунини жаҳон андозалари даражасига олиб чиқишга ҳаракат қилмоқда.

Бу вазифаларни бажариш таълим тизимида янги техника ва технологиялардан фойдалана оладиган, юксак малакали, рақобатбардош кадрларни тайёрлаш демакдир.

Ўзбекистон Республикаси таълим тизимининг методологик асослари қуйидагилар ҳисобланади.

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни.

3. Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида»ги қонуни.

Ўзбекистонда Узлуксиз таълим тизими ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади:

- мактабгача таълим;
- умумий ўрта таълим;
- ўрта махсус, касб-ҳунар таълими;
- олий таълим;
- олий ўқув юртидан кейинги таълим;
- кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш;
- мактабдан ташқари таълим.

Узлуксиз таълим кадрлар тайёрлаш тизимининг асоси. Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминловчи, шахс, жамият ва давлатнинг иқтисодий, ижтимоий, илмий-техникавий ва маданий эҳтиёжларини қондирувчи устувор соҳадир.

Узлуксиз таълим ижодкор, ижтимоий фаол, маънавий бой шахс шаклланиши ва юқори малакали рақобатбардош кадрлар илдам тайёрланиши учун зарур шарт-шароитлар яратади.

Таълим муассасаларини ҳудудий йўналишга ўтказиш ва таркибий тузилмасини ўзгартириш иши амалга оширилади. Узлуксиз таълим тизимини ривожлантириш ва унинг самарадорлигини баҳолаш мониторинги амалга оширилади.

Узлуксиз таълим тизими учун педагог кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш устиворлиги таъминланади.

Таълимнинг узлуксизлиги шундай маъно берадики, инсон туғилгандан бошлаб токи умрининг охиригача таълим олиш имкониятига эга бўлсин.

Бундай тизим Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида қонуни” да ўз аксини топган.

1.2. Ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг сифатини таъминлаш борасидаги илғор хорижий мамлакатлар таълим тажрибалар замонавий ёндашувлар.

Модулли ўқитиш - ўқитишнинг истиқболли тизимларидан бири ҳисобланади, чунки у таълим олувчиларнинг билим имкониятларини ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш тизимига энг яхши мослашгандир. Анъанавий таълимда ўқув мақсадлари педагог фаолияти орқали ифодаланган яъни билим беришга йўналтирилган бўлса, модулли ўқитишда таълим олувчилар фаолияти орқали ифодаланиб, касбий фаолиятга йўналтирилган бўлади. Модулли ўқитиш технологиясининг анъанавий ўқитишдан фарқли хусусиятларини қуйидаги жадвалда келтирдик. Анъанавий ўқитиш техноло- гиясига асосланган. Модулли ўқитиш технологиясига асосланган

- Бир томонга йўналтирилган ахборот.
- Бир томонлама мулоқот (дарслик ўқитувчи ўқувчи
- Ахборот олиш
- Хотирада сақлаш
- Маъносини тушунмаган ҳол да механик тарзда ёдлаш
- Фикрлаш ва амалий фаолият орқали таҳсил олишда фаол иштирок этишни

рағбатлантириш • Икки томонлама мулоқот • Таҳлил қилиш орқали маълумотни эслаб қолиш • Билим ва кўникмаларни намойиш этиш • Мазмунни тушуниш ва ҳаётга боғлаш Ушбу жадвалнинг таҳлили шуни кўрсатадики, модулли технологияга асосланган таълим анъанавий таълимдан ўқитиш усуллари ва воситалари уни ташкил этиш ва натижалари билан сезиларли фарқ қилади. Модулли ўқитиш таълимнинг қуйидаги замонавий масалаларини ҳар томонлама ечиш имкониятини яратади. - Модул – фаолиятлик асосида ўқитиш мазмунини оптималлаш ва тизимлаш дастурларни ўзгарувчанлиги, мослашувчанлигини таъминлайди; ўқитишни индивидуаллаштириш; - амалий фаолиятга ўргатиш ва кузатиладиган характерларни баҳолаш даражасида ўқитиш самарадорлигини назорат қилиш; - касбга қизиқтириш асосида фаоллаштириш мустақиллик ва ўқитиш имкониятларини тўла рўёбга чиқариш.

Модулли ўқитиш самарадорлиги қуйидаги омилларга боғлиқ: ¹ - таълим муассасасининг моддий-техник базаси; - малакали профессор-ўқитувчилар таркиби даражаси; - талабалар тайёргарлиги даражасига; - кутиладиган натижалар баҳосига; - дидактик материалларнинг ишлаб чиқилишига; - модуллар натижаси ва таҳлилига. Модулли ўқитишда ўқув дастурларини тўла қисқартирилган ва чуқурлаштирилган табақалаш орқали босқичма-босқич ўқитиш имконияти яратилади. Яъни ўқитишни индивидуаллаштириш мумкин бўлади. Модулли ўқитишга ўтишда қуйидаги мақсадлар кўзланади: - ўқитишнинг узлуксизлигини таъминлаш; - ўқитишни индивидуаллаштириш; - ўқув материални мустақил ўзлаштириш учун етарли шароит яратиш; - ўқитишни жадаллаштириш; - фанни самарали ўзлаштиришга эришиш. Модулли ўқитиш фаннинг асосий масалалари бўйича умумлаштирилган маълумотлар берувчи муаммоли ва йўриқли маърузалар ўқилишини тақозо этади. Маърузалар талабаларнинг ижодий қобилиятини ривожлантиришга қаратилмоғи лозим. Модул амалий ва лаборатория машғулотилари маърузалар билан бирга тузилиши, улар маърузалар мазмунини ўрганиладиган янги материал билан тўлдирилиши керак. Модулни ўқитишнинг самарадорлигини оширишга эришиш учун ўқитишнинг қуйидаги усуллари кўллаш мумкин: - муаммоли мулоқотлар; - эвристик суҳбатлар; - ўқув ўйинлар; - лойиҳалаш ва йўналтирувчи матнлар ва ҳоказо.

¹ Phung TL, Oble DA, Jia W, Benjamin LE, Mihm MC Jr, Nelson JS. Can the wound healing response of human skin be modulated after laser treatment and the effects of exposure extended? Implications on the combined use of the pulsed dye laser and a topical angiogenesis inhibitor for treatment of port wine stain birthmarks. *Lasers Surg Med.* Jan 2015;40(1):1-5.

[Medline] Ҷқитишнинг модули тизимимазмунидан унинг қуйидаги афзалликларига
ниқланди: -

фанлар ва фанларичидаги модулар орасидаги Ҷқитиш узлуксизлигини таъмин
ланиши;

хар бир модули чида ва улар орасида Ҷқув жараёнини барчатурларининг методик
жиҳатдан асосланган мувофиқлигини ўрнатилиши; -

фаннинг модули тузилиш таркибининг мосланувчанлиги; -

талабалар ўзлаштириш мунтазам ва самарали назорат

(хар қайси модулдан сўнг) қилиниши; -

талабаларнинг зудлик билан қобилиятига кўрата бақаланиши

(дастлаб кимодулардан сўнг Ҷқитувчи айрим талабаларга фанни индивидулла
штириш нитавсия этиш мумкин); - ахборотни «сиқиб»

бериш натижасида Ҷқитишни¹ жадаллаштириш аудитория соатларидан самара
ли фойдаланиш ва Ҷқув вақти таркибинимаярузавий амалий (тажрибавий)
машғулотларини индивидуал ва устақилм

ишлар учун ажратилган соатларни – оптималлаштириш. Бунинг
натижасида талаба етарли билимларга кўникмага эга бўлади. Модулли
методика асосида Ҷқитишда фаолиятлик, тизимли квантлаш, қизиқтириш,
модуллилик, муаммолилик, когнитив визуаллилик, хатоликларга таяниш
тамойилларига мувофиқ ишлаб чиқилиши лозим. Ўтказилган
тадқиқотларга кўра модулли методика асосида Ҷқитишнинг қуйидаги
тамойиллари очиқ берилди

Назорат саволлари:

1. “Даволаш иши фани бўйича илғор хорижий тажрибалар ” тушунчаси қандай маънони англатади?
2. “Даволаш иши фани бўйича илғор хорижий тажрибалар ”нинг мақсади нимадан иборат ва у қандай вазифаларни ҳал қилади?
3. “Даволаш иши фани бўйича илғор хорижий тажрибалар ”нинг объекти ва предметини нима ташкил этади?
4. “Даволаш иши фани бўйича илғор хорижий тажрибалар ”нинг асосий категориялари қайсилар?
5. “Даволаш иши фани бўйича илғор хорижий тажрибалар ” қанай фанлар билан ўзаро алоқадорликда ривожланади?
6. Хорижий тажрибалар шахсни шакллантириш ва ривожлантиришда қандай илмий-тадқиқот методлари қўлланилади?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Phung TL, Oble DA, Jia W, Benjamin LE, Mihm MC Jr, Nelson JS. Can the wound healing response of human skin be modulated after laser treatment and the effects of exposure extended? Implications on the combined use of the pulsed dye laser and a topical angiogenesis inhibitor for treatment of port wine stain birthmarks. *Lasers Surg Med.* Jan 2015;40(1):1-5. [Medline].
2. Sánchez Carpintero I, Mihm MC, Waner M. Laser and intense pulsed light in the treatment of infantile haemangiomas and vascular malformations. *An Sist Sanit Navar.* 2015;27 Suppl 1:103-15.
3. Pence B, Aybey B, Ergenekon G. Outcomes of 532 nm frequency-doubled Nd:YAG laser use in the treatment of port-wine stains. *Dermatol Surg.* May 2015;31(5):509-17. [Medline].
4. Li DN, Gold MH, Sun ZS, Tang AR, Wang HB, Sheng-Kang L. Treatment of infantile hemangioma with optimal pulse technology. *J Cosmet Laser Ther.* 2010 Jun;12(3):145-50.

5. Saafan AM, Salah MM. Using pulsed dual-wavelength 595 and 1064 nm is more effective in the management of hemangiomas. *J Drugs Dermatol.* 2010 Apr;9(4):310-4.
6. Liao M, Zhao J, Chen S, Wei Q, Yin G, Liu Q. Research on laser and photodynamic therapy of skin hemangioma model-comb. *Zhongguo Xiu Fu Chong Jian Wai Ke Za Zhi.* 2008 Dec;22(12):1437-40. Chinese.
7. Greve B, Raulin C. Laser therapy for vascular lesions. *Hautarzt.* 2006 Jun;57(6):537-48; quiz 549. German.

2-мавзу: Ўқув жараёнининг норматив-ҳуқуқий асослари

Режа:

1. Илғор хорижий тажрибалар назарияси ва амалиёти қулланишининг асосий қонунлари ва принциплари.
2. Педиатрияда замонавий инновацион таълим технологиялари.

Таянч иборалар: Таълим методлари, таълим тамойиллари, ўқув жараёнини таъминлаш этишнинг технологияси, талабанинг меҳнат сарфи, , syllabus, ўқиш коэффициентлари, талабалар билимини баҳолаш услубиёти, баҳолаш мезонлари.

1.1 Илғор хорижий тажрибалар назарияси ва амалиётининг қулланишининг асосий қонунлари ва принциплари

Муаммони ифодаланиши: 1. Муаммо қандайдир ҳаракатлар қилиш учун етилган зарурат билан уни амалга ошириш учун шарт-шароитлар етишмаслиги ўртасидаги зиддиятни белгилайди. 2. Муаммони асосий таркибий қисмлари (муаммо, ости муаммолар)ни ажратади. Кейснинг дастурий картаси кейс учун ахборот йиғиш ва вазиятни баён қилиш учун асос бўладиган асосий масалалар(тезислар)нинг тузилмаланган рўйхатидан иборат бўлади. Педагогик аннотация қуйидаги элементларни ўз ичига олади: 1. Кейсда мўлжалланган предмет бўлим мавзу таълим даражаси курс кўрсатилади. 2. Кейсдан кўзланган мақсад (таълимий мақсад режалаштириладиган ўқув натижалари; 1. Талабалар кейсга муваффақиятли ҳал этиш учун эгаллаши лозим бўлган дастлабки билим ва малакалар. 2. Кейс реал институционал тизим фаолиятини акс эттириши ёки унда кейсолог сунъий моделлаштирган вазият баён қилиниши ҳақидаги маълумот.¹ 3. Ахборот олиш манбалари рўйхат. 4. Кейснинг ўзига хос белгиларига кўра тавсифномаси (сюжет, кейс объекти мавжудлиги материални тақдим этиш

Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide, (Emergency Medicine (Tintinalli). Judith Tintinalli, J. Stapczynski, O. John Ma, David Cline, Rita Cydulka, Garth Meckler. USA, 2015, English

усули, ҳажми, тузилмавий ўзига хос хусусиятлари ўқув топшириғини тақдим этиш усули чизмалаштириш усули); 5. Кейсдан кўзланган мақсад ва тегишлича ташкилий-услубий таъминоти ўзгарганида у қўлланилиши мумкин бўлган ўқув предметлари рўйхати. Кейс-ишлаб чиқаришда содир бўладиган аниқ муаммоли вазиятнинг тафсилотидир. Кейс усули ишлаб чиқариш масалаларини машғулотларда таҳлил қилиш ва ҳал қилиш усули унда иштирокчиларга ҳақиқий ҳаётий вазият бўйича фикр юритиш таклиф қилиниб бу вазият баёнида нафақат амалий масала ифодаланиб қолмасдан ундаги муаммони ечиш жараёнида ўзлаштирилиши зарур бўлган ўқув материали ҳам ифодаланади. Муаммоларни олдини олиш йўллари ишлаб чиқиш “Кейс стади”га асосланаган ўқитиш технологиясининг асосий мақсади ҳисобланади. Ушбу технология амалий вазиятларни ҳал этиш жараёнида ўрганилган ўқув мавзуси бўйича билимларни мустаҳкамлашга муаммоларни таҳлил қилиш ва унинг ечимини яқка тҳартибда ёки гуруҳларда еча олиш 52 кўникмаларини эгаллашга ижодий ва ўрганиш қобилиятлари мантикий фикрлаш нутқ ва муҳит шароитларига мослашиш қобилиятларини ривожлантиришга ҳамда қарорларни мустақил қабул қилишга ва ўз-ўзини назорат қилишга ёрдам беради. Ўқув машғулотларида кейсларни ҳал қилиш алгоритми қуйидагича:

- 1.Топширикни бериш (топширикни бажариш муддатини белгилаш кейснинг ечимини баҳолаш тизими билан таништириш дарснинг технологик моделини аниқлаш).¹
2. Таълим берувчининг кириш сўзи. Асосий саволларнинг қўйилиши.
3. Таълим олувчиларни 4-6 кишидан иборат микрогуруҳларга ажратиш.
4. Таълим олувчиларнинг микрогуруҳлардаги фаолиятини ташкил қилиш (микрогуруҳларни номлаш етакчиларни ва эксперт гуруҳини аниқлаш).
5. Микрогуруҳлардаги жавоблар билан танишишини ташкил қилиш.

1. Phung TL, Oble DA, Jia W, Benjamin LE, Mihm MC Jr, Nelson JS. Can the wound healing response of human skin be modulated after laser treatment and the effects of exposure extended? Implications on the combined use of the pulsed dye laser and a topical angiogenesis inhibitor for treatment of port wine stain birthmarks. *Lasers Surg Med.* Jan 2015;40(1):1-5. [Medline].

6. Микрогурухлараро мунозарани ташкил қилиш.

7. Таълим берувчининг умумлаштирувчи сўзи унинг вазият ечими тўғрисидаги фикри. 8. Таълим олувчиларни экспертлар томонидан баҳоланиши. 9. Таълим олувчиларнинг машғулот ҳақидаги фикрлари. 10. Таълим берувчининг яқунловчи сўзи. Машғулот бўйича хулосалар чиқариш. Кейсларни ҳал қилишда таълим берувчи таълим олувчиларни йўналтириб туриши ва улардаги фаолликни қўллаши ҳал қилинаётган муаммога нисбатан қизиқиш уйғотиб туриши даркор. Кейслардан таълим жараёнида фойдаланиш таълим олувчилар шахсида қуйидаги профессионал-педагогик зарурий сифатларни шакллантиради: - мустақил ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради; - мустақил ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради; - назария ва амалиёт ўртасида узвий боғлиқликни шакллантиради; - муаммоли вазиятни янгича шакллантиришга ёрдам беради; - вазиятларни ҳал этишда унга таъсир этувчи омилларнинг мавжудлиги ва уларнинг таъсирини эътиборга олишга имкон беради; - бошқалар фикрини ҳам қабул қила олиш малакасини шакллантиради; - савол бериш маданиятини тҳаркиб топтиради; - қабул қилинган қарор учун масъуллик ҳиссини тарбиялайди/ 53 Кейсларни ҳал қилишда қуйидагиларга эътибор бериш зарур: асосий муаммони ва унга таъсир этувчи омилларни аниқлаш асосий ва иккинчи даражали омилларни ажратиш муаммони ҳал қилишнинг муқобил ечимини ҳам кўриб чиқиш энг мақбул қарор қабул қилиш. Кейсларни ҳал қилишда ёзма усулда таҳлил қилиш унда баён этилган муаммони янада чуқурроқ англашга ёрдам беради ёхуд ёзма нутқ ҳам Халқаро RWCT дастурида мустақил ижодий фикрлаш қобилиятни ривожлантиришнинг энг самарали усулларида бири бўлиб ҳисобланади. Илмий тадқиқотлар ва амалий кузатишлар педагогика ўқитиш методикаси ва педагогик маҳорат асослари фанлари машғулотларида бу каби кейсларни ечиш таълим олувчиларнинг фаоллигини оширибгина қолмасдан балки мустақил фикрлаш қобилиятини ривожлантиради ҳамда уларни бўлажак мустақил педагогик фаолиятга тайёрлашда муҳим аҳамиятга эга бўлади.¹

Ушбу жадвалнинг таҳлили шуни кўрсатадики, модулли технологияга асосланган таълим анъанавий таълимдан ўқитиш усуллари ва воситалари уни ташкил этиш ва натижалари билан сезиларли фарқ қилади.

Модулли ўқитиш таълимнинг қуйидаги замонавий масалаларини ҳар томонлама ечиш имкониятини яратади.

- Модул – фаолиятлик асосида ўқитиш мазмунини оптималлаш ва тизимлаш дастурларни ўзгарувчанлиги, мослашувчанлигини таъминлайди;
- ўқитишни индивидуаллаштириш;
- амалий фаолиятга ўргатиш ва кузатиладиган характерларни баҳолаш даражасида ўқитиш самарадорлигини назорат қилиш;
- касбга қизиқтириш асосида фаоллаштириш мустақиллик ва ўқитиш имкониятларини тўла рўёбга чиқариш.

Модулли ўқитиш самарадорлиги қуйидаги омилларга боғлиқ:

- таълим муассасасининг моддий-техник базаси;
- малакали профессор-ўқитувчилар таркиби даражаси;
- талабалар тайёргарлиги даражасига;
- кутиладиган натижалар баҳосига;
- дидактик материалларнинг ишлаб чиқилишига;
- модуллар натижаси ва таҳлиliga.

Модулли ўқитишда ўқув дастурларини тўла қисқартирилган ва чуқурлаштирилган табақалаш орқали босқичма-босқич ўқитиш имконияти яратилади. Яъни ўқитишни индивидуаллаштириш мумкин бўлади.

Модулли ўқитишга ўқитишда қуйидаги мақсадлар кўзланади:

- ўқитишнинг узлуксизлигини таъминлаш;
- ўқитишни индивидуаллаштириш;
- ўқув материални мустақил ўзлаштириш учун етарли шароит яратиш;
- ўқитишни жадаллаштириш;
- фанни самарали ўзлаштиришга эришиш.

Модулли ўқитиш фаннинг асосий масалалари бўйича умумлаштирилган маълумотлар берувчи муаммоли ва йўриқли маърузалар ўқилишини тақозо этади. Маърузалар талабаларнинг ижодий қобилиятини ривожлантиришга қаратилмоғи лозим.

Модул амалий ва лаборатория машғулоти маърузалар билан бирга тузилиши, улар маърузалар мазмунини ўрганиладиган янги материал билан тўлдирилиши керак.

Модулни ўқитишнинг самарадорлигини оширишга эришиш учун ўқитишнинг қуйидаги усуллари қўллаш мумкин:

- муаммоли мулоқотлар;
- эвристик суҳбатлар;
- ўқув ўйинлар;
- лойиҳалаш ва йўналтирувчи матнлар ва ҳоказо.

Ўқитишнинг модул тизими мазмунидан унинг қуйидаги афзалликлари аниқланди:

- фанлар ва фанлар ичидаги модуллар орасидаги ўқитиш узлуксизлигини таъминланиши;

-

ҳарбирмодуличида ва улар орасида ўқув жараёнини барчатурларининг методик жиҳатдан асосланган мувофиқлигини ўрнатилиши;

- фаннинг модулли тузилиш таркибининг мосланувчанлиги;

- талабалар ўзлаштириши мунтазам ва самарали назорат (ҳар қайси модулдан сўнг) қилиниши;

- талабаларнинг зудлик билан қобилиятига кўра табақаланиши (дастлабки модуллардан сўнг ўқитувчи айрим талабаларга фанни индивидуллаштиришни тавсия этиши мумкин);

- ахборотни «сиқиб» бериш натижасида ўқитишни жадаллаштириш аудитория соатларидан самарали фойдаланиш ва ўқув вақти таркибини маърузавий амалий (тажрибавий) машғулоти индивидуал ва мустақил ишлар учун ажратилган соатларни – оптималлаштириш.

Бунинг натижасида талаба етарли билимларга кўникмага эга бўлади.

Модулли методика асосида ўқитишда фаолиятлик, тизимли квантлаш, қизиқтириш, модуллилик, муаммолик, когнитив визуаллик, хатоликларга таяниш тамойилларига мувофиқ ишлаб чиқилиши лозим.

Ўтказилган тадқиқотларга кўра модулли методика асосида ўқитишнинг қуйидаги тамойиллари очиқ берилди.

1. Фаолиятлик тамойили: Бу тамойил мутахассиснинг касбий фаолияти мазмунига мувофиқ шаклланишини аниқлатади. Бу тамойилга кўра модулар фан бўйича фаолият ёндашуви ёки тизимли фаолият ёндашув асосида тузилиши мумкин. Модулли ўқитиш технологиясига фан бўйича фаолият ёндашувида модуларни ўқув режаси ва дастурлар таҳлили натижасида тузишни тақозо этади. Тизимли фаолият ёндашувида модулар блоқи мутахассиснинг касбий фаолияти таҳлили асосида шакллантирилади.

2.Тизимли квантлаш усули - бу принцип дидактик бирликлар умумлаштирилган назарияларининг талабларига асосланади.

Модулда тизимли квантлаш тамойили ўқув материалининг тегишли тузилмасини тузиш йўли билан эришилади. Модул умумий кўринишда қуйидаги элементлардан иборат бўлиши мумкин:

- тарихий - бу муаммо теорема масала кашфиёт ва тушунчаларнинг тарихига қисқача шарҳ бериш;
- муаммолик - бу муаммони шакллантириш;
- тизимли - бу модул таркиби тизимини намоён этиш;
- фаоллаштириш - бу янги ўқув материални ўзлаштириш учун зарур бўлган таянч иборалар ва ҳаракат усуллари ажратиб кўрсатиш;
- назарий - бу асосий ўқув материали бўлиб, унда - дидактик мақсадлар муаммони ифодалаш гипотезани асослаш муаммони ечиш йўллари очиқ кўрсатилади;
- тажрибавий - бу тажрибавий материални (ўқув тажрибаси тажрибавий ишни) баён этиш;
- умумлаштириш - бу муаммо ечимини ва модул мазмунини умумлаштириш;

- жорий этиш- бу ҳаракатларнинг янги усулларини ишлаб чиқиш ва ўрганилган материални амалиётда қўллаш;
- хатоликлар – талабаларнинг модул мазмунини ўрганишдаги ўзлаштиришда кузатиладиган хатоликларини очиб ташлаш, уларнинг сабабини аниқлаш ва тузатиш йўллари кўрсатиш;
- боғлиқлик - ўтилган модулни бошқа модуллар билан шу жумладан ёндош фанлар билан боғлиқлигини намоён этиш;
- тест ва топшириқлар ёрдамида баҳолаш - модул мазмунини талабалар томонидан ўзлаштириш даражасини назорат қилиш ва баҳолаш.

Ўқув материалнинг ўзлаштирилишига машғулотлар пайтида модулнинг амалий аҳамияти қай даражада очиб кўрсатилганлиги модул мазмунининг бошқа модуллар билан боғлиқлиги шу модулни ўрганишдаги талабаларнинг бир хил хатоликлари таҳлили муҳим аҳамиятга эга.

3. Қизиқтириш тамойили - бу тамойилнинг моҳияти таълим олувчининг билим олиш фаолиятини рағбатлантиришдан иборат бўлади. Модулнинг ўқув материалга қизиқишни уйғотиш, билим олишга рағбатлантириш, машғулотлар пайтида фаол иштирок этиш, ижодий фикрлашга даъват этиш модулнинг тарихий ва муаммоли элементларининг вазифалари ҳисобланади.

4. Модуллик тамойили - бу тамойил ўқитишни индивидуаллаштиришнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

Биринчидан модулнинг динамик тузилмаси фан мазмунини уч хил яъни тўла қисқартирилган ва чуқурлаштирилган кўринишда намоён этиш имкониятини беради. Ўқитишнинг у ёки бу турини танлаш талабанинг ўзига ҳавола қилинади.

Иккинчидан модул мазмунини ўзлаштиришда ўқитиш усули ва шаклларнинг турлилигида ҳам модуллик намоён бўлади. Бу эса ўқитишнинг фаоллаштиришга шакл ва усуллар (диалог, мустақил ўқиш, ўқув, имитацион ўйинлар ва ҳоказо) ҳамда муаммоли маърузалар семинарлар маслаҳатлар бўлиши мумкин.

Учинчидан модуллилик янги материални поғонасимон ўзлаштиришда таъминланади, яъни ҳар бир фан ва ҳар бир модулда ўқитиш оддийдан мураккабга қараб йўналган бўлади. Тўртинчидан модулга кирувчи ўқув элементларининг мосланувчанлиги туфайли ўқув материални мунтазам равишда янгилаб туриш имконияти туғилади.

5.Муаммолик тамойили - муаммоли вазиятлар ва машғулотларни амалий йўналтирилганлиги ўқув материалнинг ўзлаштирилиш самарадорлигини ошишига имкон беради.

Машғулотлар пайтида гипотеза қўйилади, унинг асосланганлиги кўрсатилади ва муаммонинг ечими берилади. Кўпчилик ҳолларда бизнинг ўқитувчилар дарсларда фақатгина далиллар келтирадилар. Масалан АҚШда ўқитувчи масалани ўрганиш услубини, ўзи қўйган муаммонинг ечим йўллари, тажриба хусусиятини, унинг натижаларини кўрсатади ва тушунтиради. Яъни у тадқиқотчи ёки маслаҳатчи сифатида намоён бўлади. Биринчи навбатда айниқса ана шу нарса талабани қизиқтириб қўяди унда ижодий фикрлаш ва фаолликни туғдиради.

6.Когнитив визуаллик (кўз билан кузатиладиган) тамойили - бу тамойил психологик-педагогик қонуниятлардан келиб чиқади. Ўқитишдаги кўрғазмалар нафақат сўроқ вазифасини, шу билан бирга когнитив вазифани бажарган тақдирдагина ўзлаштириш унумдорлигини оширади. Айнан шунинг учун когнитив графика-сунъий интеллект назариясининг янги муаммоли соҳаси бўлиб, мураккаб объектлар компьютер суратчалари кўринишида тасвирланади. Модулнинг таркибий тузилмаси бўлиб рангли бажарилган когнитив-график ўқув элементлари хизмат қилади. Шунинг учун расмлар модулнинг асосий бош элементи ҳисобланади. Бу эса:

Биринчидан талабанинг кўриш ва фазовий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради;

Иккинчидан ўқув материали мазмунини ўзида зич жойлаштириб равшан кўрсатувчи расм талабада тизимли билим шаклланишига ёрдам беради.

Учинчидан рангли суратлар ўқув материални қабул қилиш ва эслаш самарасини оширади ҳамда талабаларни эстетик тарбиялаш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Кўргазмали маълумот оғзаки маълумотдан кўра аҳамиятлироқ ва унумлироқдир. Кўриш механизмининг маълумотни ўтказиш қобилияти эшитишникидан кўра анча юқоридир. Бу эса ўз навбатида, кўриш тизимига инсон қабул қилинадиган маълумотнинг қарийб 90 фоизини етказиш имкониятини беради. Ундан ташқари кўргазмали маълумот бир вақтнинг ўзида берилади. Шунинг учун маълумотни қабул қилиш ва эслашга оғзаки маълумотдан кўра кам вақт талаб этилади. Кўргазмали маълумот

2.2 Даволаш ишида замонавий инновацион таълим технологиялари.

Педагогика фани билимлар соҳаси ва ижтимоий амалиёт соҳаси каби жаҳон ривожланиш умумий тенденциялари ва қонуниятларига биноан ривожланади. Шунинг учун касбий-педагогик таълим чет эл тажрибаларини ўрганиш уни илмий тушуниш илғор ғоялардан миллий таълим амалиётида фойдаланиш айниқса долзарб ҳисобланади. "Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги позитив жаҳон тажрибасини ҳисобга олиш узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизими барча элементларига тааллуқли ва унинг ривожланиши омилларидан бири ҳисобланади". Шу билан бирга миллий ғоялар ва анъаналарда қурилган таълим ҳар доим миллий ривожланиш масалаларига жавоб беришини эсда тутиш керак. Бундай таълимнинг техник ёки ташкилий шакллари турлича бўлиши мумкин баъзан умуман одатдан ташқари тасаввур қилиб бўлмаган 56 кўринишларга эга бўлиши мумкин. Аммо бизнинг чуқур ишонч ҳосил қилишимизга охир-оқибат одамнинг таълим олиши натижаси фақат ўқув фаолияти шакллари шу жумладан масофавий таълим билан белгиланмайди балки ўқув жараёни қуриладиган таянч психологик - педагогик мазмунга боғлиқ бўлади. Айнан мана шу мазмунларини излаб топиш миллий менталитетга нисбатан масофали таълим асосларини ишлаб чиқиш бошланғич вазифаси ҳисобланади. Бу "нарс" турли рамзий амалиётлар

экранларида акс эттирилиб намоён бўлади. Фикри сезгилари ва ҳаракатларида моддийлашади. Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти бой чет эл ва миллий тажрибалар тадқиқотлар йўналишлари умуман долзарблигини тасдиқлайди. Янги педагогик ахборот ва телекоммуникатсия технологиялардан фойдаланишга асосланган таълим олиш усулидан бири ҳисобланган масофали таълим моҳиятини тушунишга бизни яқинлаштиради. Таълимнинг синтетик интеграл ва гуманистик шакли ҳисобланувчи масофали ўқитишнинг айнан назарий ва амалий масалалари таълимни ислоҳ қилиш шароитларида миллий таълим тизими олдида турган муаммолар катта қисмини ҳал этиши керак. Чет эл таълим тизимларида масофали ўқитишнинг ташкил топиши ва ривожланиши жараёнини ўрганишда таълим муассаларида масофали ўқитишни амалий ташкил қилиш турли шакллари ва вариантларини ҳамда масофали таълимни дидактик таъминлаш воситаларини таҳлил қилишга эътиборни қаратиш зарур. Солиштириш методи моҳиятини хитой олими Х. Шу ва Н. Чжоулар тўла очиб берадилар: "Агарда миллат вақт ўқида ўзининг турган жойини тарихий ёки "вертикал" солиштиришлар билан аниқлай олса шунда у миллатлараро ёки "горизонтал" солиштиришлар ёрдамида дунёдаги ўз ўрни тўғрисида яхшироқ тасаввурга эга бўлади. Шу билан бир вақтда "вертикал" солиштириш ишонч уйғотади "горизонтал" эса реалист бўлишга мажбур этади". Масофали таълим - масофада туриб ўқув ахборотларини алмашиш воситаларига асосланувчи махсус ахборот таълим муҳити ёрдамида таълим хизматлари тўпламидан иборат. Масофали таълим ахборот - таълим муҳити фойдаланувчилар таълим олиш эҳтиёжларини қондиришга мўлжалланган маълумотлар узатиш воситалари ахборот ресурслари ўзаро алоқалар протоколлари аппхараат - дастурли ва ташкилий-методик таъминотлар системали - ташкилий тўпламидан иборат. Масофали таълим - ўқитувчиларга ўрганилаётган материал асосий ҳажмини етказиб беришни ўқитиш жараёнида ўқитувчилар ва талабларнинг 57 интерактив ўзаро алоқаларини, талабаларга ўрганилаётган материални мустақил ўзлаштириш бўйича мустақил ишлаш имконини

беришни ҳамда ўқиш жараёнида уларнинг олган билимларини ва кўникмаларини баҳолашни таъминловчи ахборот технологиялари тўплами¹. Келтирилган тушунчалардан таққослаш тадқиқотини ўтказишда дунёда масофали ўқитиш таълим муҳити қандай шаклланишига асосий эътиборни қаратиш зарурлиги кўриниб турибди. Шу билан бирга бизни биринчи навбатда таълимнинг мана шу соҳаси ривожланиш тенденциялари қизиқтиради.

Умуман таълимнинг ноанъанавий шакллари га ўтишда дунё тенденцияларининг ахборот технологиялари бўйича тайёргарли қолиб борувчи касбий ўқув юртра рининг сони ортиб бориши кузатилади. Университетлар ташкилий тизимларининг бирлаштирилиши масофали таълимнинг ўзига хос тенденцияси ҳисобланади. Мисол учун охириги йилларда масофали университет таълими ташкилий тузилиши янги тури - университетлар консорсиуми ривожланмоқда. Бир неча университетлар фаолиятини бирлаштирувчи ва бошқарувчи махсус ташкилот масофали таълим хизматларини кўрсатмоқда. Университетлар консорсиуми турли университетларда ишлаб чиқилган абитуриентлар учун курслардан тортиб илмий даража олишгача бўлган курслардан иборат курслар тўпламини тақлиф этади. Ғарбий Европада олий таълим олиш даражасидан масофали таълим "очиқ университетлар" деб аталувчи шаклларда амалга оширилади. Миллий очиқ университетлар кўп жиҳатдан сиртқи таълим ташкилий принципларидан фойдаланадилар. Очиқ таълим асосида - ўқитувчилар ўзлари олдиларида турган таълим мақсадларига эришишга интилиб тўла мустақил йўналадиган таълим муҳити пухта ишлаб чиқилган. Таълимнинг очиқлиги принципи қуйидагини англатади: олий ўқув юртига очиқ ўқишга қабул қилиши яъни зарур ёшга етишдан ташқари (18 ёш) ҳар қандай шарт ва талаблардан воз кечиш; ўқишни очиқ режалаштириш яъни курслар системасидан йўли билан ўқишнинг индивидуал дастурини тузиш эркинлиги;

ўқиш ва активасуръатларини эркин танлаш яъни бутун йил давомида талабаларни олий ўқув юртига қабул қилиш ва белгиланган ўқиш муддатларининг йўқлиги;

Ўқишжойиниэркинтанлаш:

Ўқуввақтисосийқисмидаталабаларўқуваудиторияларидажисмонанбўлмайд
иларвақаердаўқишнимустақилтанлайоладилар.

Очиқликпринципиниамалгаоширишкататашкилийянгиликларгаолибкелдиу
ларниахборотларнисақлашқайтаишлабчиқишваетказишянгитехнологиялар
инитатбиқ

этишҳисобигаамалийамалгаоширилишимумкинбўлди. 58

Мисолучунўтганаср 90-

йилларида телеконференцияларўтказиштехнологиясиасосидамасофалитаъл
имянгимоделипайдобўлди.

Моделнингасосиниўқитувчиларваўқитувчиларўртасидаўзароалоқаларасоси
йшаклиҳисобланганҳақиқийвақтдавомидаҳамбўлишимумкинбўлгантелеко
нференцияларўтказишданиборат.

Шубиланбиргателеконференцияларўқитувчиларваўқувчиларўртасидаҳамва
ўқувчиларнингўзлариўрталаридаҳамўтказилишимумкин.

Булараудиоаудиографиквидео-
компютерлителеконференцияларбўлишимумкин.

Таълиммоделияқиндапайдобўлдилекинузамонавийтаълимдаташкилэтишда
тубданўзгаришларгаолибкелмоқда.

Манашуасосидазамонавийтаълимнингянгиташкилийшакли -
виртуалуниверситетларривожланаётганлигидабуяққолнамоёнбўлмоқда.Ўқ
ишнингбушаклинибизянгитаълимнингэндипайдобўлаётганмоделисифатид
ақараймиз.

МазкурмоделидаЎқувмақсадларидафойдаланиладигантелеконференциялар
технологиясигаэгабўлгантаълимтизиминикайтақуришмавжудимкониятлар
иамалгаоширилади.

Бутехнологияларталабаларгуруҳларигаваалоҳидаўқитувчиларгабир-
бириданҳарқандаймасофадантурибўқувчиларбиланваўзароучрашишимкон
иниберади.^{1,2,3}Бундайзамонавийтелекоммуникациявоситаларибосмаматнла
раудиовавидеотасмаларўрнинибосувчикомпьютерлиўқувдастурларибилант
ўлдирилади.

Масофалитаълимнинг бундай модели пайдо бўлиши фақатгина масофадан туриб эмас,
балки таълим муассасаси қандайлигидан қатъий назар таълим беришни олиб беришга олиб келади.

1. Phung TL, Oble DA, Jia W, Benjamin LE, Mihm MC Jr, Nelson JS. Can the wound healing response of human skin be modulated after laser treatment and the effects of exposure extended? Implications on the combined use of the pulsed dye laser and a topical angiogenesis inhibitor for treatment of port wine stain birthmarks. *Lasers Surg Med.* Jan 2015;40(1):1-5. [Medline].
2. Sánchez Carpintero I, Mihm MC, Waner M. Laser and intense pulsed light in the treatment of infantile haemangiomas and vascular malformations. *An Sist Sanit Navar.* 2015;27 Suppl 1:103-15.
3. Pence B, Aybey B, Ergenekon G. Outcomes of 532 nm frequency-doubled Nd:YAG laser use in the treatment of port-wine stains. *Dermatol Surg.* May 2015;31(5):509-17. [Medline].

Бундай модел ҳали тўла амалга оширилган эмас. Бу модел катта қийинчиликларга дуч келмоқда хусусан жамоатчилик томонидан тан олинмиши ва маълум илмий даража бериш диплом ва сертификатлар бериш ҳуқуқини олиш (виртуал университет аккредитацияси) муаммолари. Мана шу қийинчиликларни йўқотиш ва виртуал университет моделининг тўла ривожланиши замонавий таълим ташкилий тузилишида чуқур

ўзгаришларни англатади. Масофали таълим фақатгина миллий таълим тизими (институционал) доирасидагина эмас балки олий таълим бутун дастурининг тўртдан бир қисмини ташкил этувчи асосан бизнес соҳасида

тайёрлашга йўналтирилган алоҳида тижорат компаниялари томонидан ҳам ривожлантирилаётганини алоҳида таъкидлаб ўтиш зарур. ИБМ Генерал Моторс Форд каби ва бошқа компаниялар томонидан хусусий корпоратив таълим тўғрисида яратилган. Мана шу таълим тизимларининг кўплиги мураккаблиги бўйича ҳам ва сони бўйича ҳам университетларда яратилган тизимлардан анча илгарилаб кетган. Охириги ўн йилликлар давомида масофали ўқитишнинг ривожланиши узлуксиз таълим воситаси сифатида дунё ҳамжамиятининг диққат маркази 59 объекти ҳисобланади. 1990 йил март ойида Европа комиссияси "Масофали ўқитиш ва касбий тайёрлаш" ишчи ҳужжатини қабул қилди бу ҳужжатда таълим "айниқса таълимнинг самаралилиги нуқтаи назаридан қизиқарли. Юксак сифатли таълим технологиялари марказда ишлаб чиқилиши¹ ва шундан кейин жойларда тарқатилиши мумкин" дейилган. Масофали таълим учун қулай шароитлар яратиш учун 1994 йилда Европа комиссияси "Леонардо да Винчи" дастурини ишга солиди. Ушбу дастур "бутун ҳаёти давомида узлуксиз таълимни ва тайёрлаш янги шакллари" тизимини ривожлантириши керак. "Сократ" дастури "уйда таълим олишни европа масшабига олиб чиқиш" мақсадини ўз олдига қўяди. Масофали таълим соҳасида фаолиятни мувофиқлаштириш учун бутундунё масофали таълим ассоциацияси (WAOE) ташкил этилди бу ассоциация масофали таълим минтақавий таълим тизимларини бирлаштиради Дунёда масофали таълимнинг тизимлари турли - туманлиги хизматлар кўрсатиладиган таълим ва ташкилий шакллари жуда хилма - хиллиги сабабли ҳатто оддий турларга ажратиш ҳам жуда қийин. Қуйида чет эл нашрлари материалари бўйича масофали таълим ўқитиш тизимлари энг эътиборлилари кўрсатибўтилган. МамлакатМасофалитаълимўқитишtizимиБелгияБрюсселдагиОлийиктисод иётмактаб. (ЕСАЛ)

АҚШдамасофалитаълимнингҳолативатенденцияларинилоҳидакўрибчиқишимухимдебҳисоблаймиз.

Биринчидантаълимнингбутуриўқувчиларкўпқисминиқамраболганикинчиданўқитишмасофалишаклианъанавийтаълимтизимларибилан

(мактабўртатаълимданкейингиҳамматаълимтурларифирмаларичидагикасб ийтаълим) табиийравишдабирлаштирилган. МДХ давлатларида фақатгина 1 миллионга яқин одам масофали таълим тизимидаўқитилади. Мисолучун 40 таинженерликмактаблариданконсорсиумташқилэтувчи Миллий технологик университет 90-йиллардаёқ масофали таълим методи билан 1100 талабаларни магистр даражасига тайёрлашни таъминлади. Масофали таълим учунАҚШдателевидениеданкенгфойдаланилади. ПБС-ТВ оммавий телекўрсатувлар тизими доирасида миллиондан ортиқ талабалар ўқитилади. Катталарни ўқитиш дастури фан бизнес бошқарув курсларини ўз ичига олади. Бизнес молия ва АҚШдан чиқишсиз ҳуқуқи соҳасида бакалавр магистр ва доктор диплом ҳамда илмий даражаларини олиш билан америка Кеннеди-Вецери университетидаги масофали ўқитиш дастури таълим хизматлари орасида алоҳида ўрин тутди. Дастур халқаро тан олинган мавқеини олишни истаган бизнесменлар ва банкирлар учун мўлжалланган. Майк Харт томонидан бошқариладиган Иллиное штати Бенедикт коллежи "Гуттлер берг" лойиҳаси АСЧ-файллар 60 кўринишида классик асарларни иложи борича кенг аудиторияга етказиш мақсадини ўз олдига кўяди. Америка таълим хизматларини таълим хизматлар бозорида тақдим этишда БМИ (Бусинесс Манагемент Интернационал) - Калифорния штатида (АҚШ) Сан-Франциско шаҳрида штаб-квартирасига эга ихтисослаштирилган америка консалтинг компанияси катта фаоллик кўрсатмоқда. Шундай қилиб масофали таълим фаолиятига келтирилган мисоллардан Фарбда масофали таълимнинг ривожланиши асосий тенденцияси масофали таълим тизими орқали тақдим этиладиган таълим хизматларининг кенглиги ва турли хиллиги ҳисобланади деган хулосага келиш мумкин. Бундан ташқари масофали таълимнинг ривожланиши ахборот ва телекоммуникация технологияларнинг ривожланиши билан боғлиқдир. Ҳозирги замон талабига тўлиқ жавоб берадиган мутахассисни тайёрлаш бу – давр талабидир. Ҳозирги вақтда республикамизда ёш авлодни тарбиялаш ўқитиш билим бериш замонавий ахборот технологияларга яқиндан ёндашиш ҳамда янги техника ва технологиялар

билан ишлашни ўргатиш мақсадида жуда кўп ижобий ишлар амалга оширилиб борилмоқда. Улардан асосийси “Масофадан ўқитиш техника ва технологияси”дир. Шу нуқтаи назардан ёш авлодни масофадан ўқитиш тизимига тайёрлаш босқичларини қуйидаги кўринишда амалга ошириш мумкин.

Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide, (Emergency Medicine (Tintinalli). Judith Tintinalli, J. Starczynski, O. John Ma, David Cline, Rita Cydulka, Garth Meckler. USA, 2015, English

Ҳозирги ахборот технологиялар жадал ривожланиб бораётган даврда масофавий ўқитиш катта аҳамият касбэтмоқда.

Чунки таълимнинг бутури шу пайтгача мавжуд бўлган таълим турларидан ўзининг айри ижобий томонлари билан ажралиб туради.

Мўнинг кундузги ва бошқата таълим турларидан фарқли жиҳати шундаки мазкур таълим турига жуда кенгаҳолиоммасини жалб қилиш мумкин.

Мў ўзида кундузги ва сиртқи таълим турларининг ижобий хусусиятларини мужассамэ тадиш у жиҳатлари га кўра Мў ҳозирги кундаги истиқболли таълим турларидан бири ҳисобланади. Мў асосида таълим бериш учун ўқиш стагида бўлганҳолининг муайян қисмини таълим муассасаси жойлашган ерга йиғиш шарт эмас. Иккинчидан тингловчи ёки ўқувчи томонидан ортиқчасарф харажат қилиш зарурати бўлмайди.

Учинчидан бу таълим турига жалб қилинувчиларнинг ёш чекланишларини истисно қилиш мумкин.

Мўга жалб қилинувчи контингентни қуйидаги ижтимоий гуруҳларга мансуб бўлган шахслар ташкил қилиш мумкин:

- иккинчи олий ёки қўшимча маълумот олиш малака ошириш ва қайта тайёрларли кўташистаги дабўлганлар;
- минтақавий ҳокимият ва бошқарув раҳбарлари;
- анъанавий таълим тизимининг имкониятлари чекланган лигисабали маълумотла олмаган ёшлар;
- ўз маълумот мақоми низамонавий талаблар даражасига кўтариш стагида бўлган фирма ва корхоналар ходимлари;
- иккинчи параллел маълумот олиш ниҳоҳлаган тингловчилар;

марказданузоқдакамўзлаштирилганминтақалараҳолиси; •
 эркинкўчибюришичекланганшахслар; •
 жисмонийнуқсонларибўлганшахслар; •
 ҳарбийхизматдабўлганшахсларвабошқалар. “Таълимтўғрисида” ги Ўзбекист
 он Республикаси қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”
 мақсад ва вазифалари босқичма —
 босқич рўёбга чиқарилиши да замонaviй ахборот технологиялари вати зимларн
 ингроли муҳима ҳамият касб этиши ҳама га аён дир. За монaviй ахборот технол
 огиялари га:
 мультимедиа биртилданиккин читил гатар жима қилиш бир алиф боданиккинчи
 бир алиф бога ўтказиш компютер литестна зорати сканер технологияси интерне
 тэлектрон почта Web —
 технология электрон виртуал кутубхона масофа дан туриб таълим бериш тақдим
 этиш технологияси сунъий тафаккур тизимлари ва бошқалар ки ради.

Ўқитишнинг 4 поғонали сули

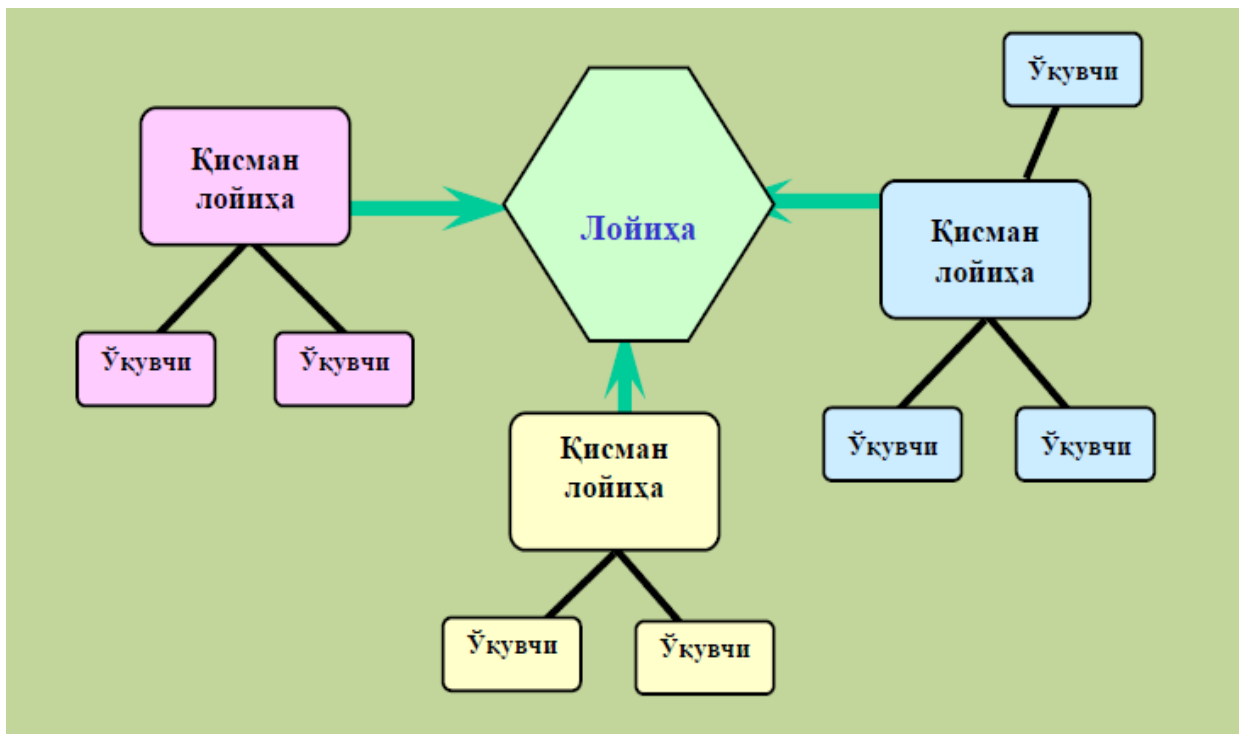
Бу усул АҚШ да пайдо бўлиб саноат корхоналари да конвейер лиишлаб чи
 қариш кўпайган сари шундай ўргатиш усуллари зарур бўлиб қолдики,
 ишчилар бир хил дақай тарилади ган қўлкўникмаларини иложи борича тез ва муқ
 ам мал равиш да ўргани болиш лари керак эди.

Бу усулда амалий кўникмаларни ўзлаштириш жараёни 4
 поғона доираси да кечади. Бу поғоналарнинг номи: «Тушунтириш»,
 «Нима қилиш кераклигини кўрсатиб бериш», «Кўрсатилган тарзда қайтариш»,
 «Машқ қилиш».

Яъни амалиёт ўқитувчи ситалабалар га аввал кичик роқ бириш босқичини тушун
 тириб беради, кейин нима қилиш кераклигини қилиб кўрсатади.

Сўнг талаба шу иш босқичини кўрсатилган тарзда қайтариши
 (имитация қилиши) керак.

Талаба қайтариб қилаётган пайти да амалиёт ўқитувчиси хатоларини тўғрилаб т
 уради (мақтайди ёки танқид қилади)

Ундан кейин эса шу ишбосқич машқтарни зидатлаб аунимук амал ўзлаштиригунча қўп марта бақай тарилади.

Бу усул психологияда асосланган бўлиб, бихевиоризм
(яъни инсон ўзини тутишига оид) назариялардан олинган.

Дастлаб ҳайвонлар устида ўтказилган экспериментлар йўлида олинган натижалар кейинчалик инсонга нисбатан қўлланила бошланган.

Бу ерда қўзғовчи варақциякаби элементлар ҳамда конкрет ўлчанишимумкин бўлган кўрсаткичлар муҳим роль ўйнаган.

Чунки олимлар фикри бўйича режа асосида ишлатилган ташиқ қўзғовчилар вана зоратқилинишимумкин бўлган реакцияларгина етарли даражада текширилиши мумкин вана шундан келиб чиқиб,

умумий илмий хулосалар чиқариш мумкин деб ҳисобланган.

Қуйидаги илмий хулосаларни таъкидлаб ўтиш зарур:

1. Ўзлаштириш (ўрганиш) - бу «қўзғаштаъсири-реакция» кетма-кетлиги такрорланишининг натижасидир.

Шу такрорлар сониканча қўп бўлса ўзлаштириш натижаси шунча яхши бўлади.

(«Такрор қилиш ўрганиш» принципи).

2. Иккинчиқўзғовчи биринчиқўзғовчи билан биргаликда тез-тези шлатилиб турса, у биринчиқўзғовчининг ўрнини боса олади. («Шартли рефлекслар орқали ўрганиш» принципи).

3. Ўзлаштиришда эришилган яхши натижалар мақтаб турилса, бундай натижалар кўпайиб бораверади. («Кучайтириш орқали ўрганиш» принципи).

4. Аниқ бир мақсадга қаратилган тарзда ишлатилган мақтов ва жазолар орқали деяри ишталган чатегишли ўзини тутиш тарзлари ўзлаштирилиши ва яна ўққилиниши мумкин.

Амалиётда ўрганиш учун эса бундан қуйидагилар хулосалар чиқарилди:

Қўзғовчи сифатида берилган ҳар бир қисқа саволга иложиборича тўғри жавоб берилиши билан ундарров (масалан «Яхши жавоб!» деб) мақтаб қўйиш керак. Нотўғри жавоб ҳам очик ва ойдин танқид ланиши (танбеҳ ланиши) лозим.

Ўки амалиётда:

талабалар бири ложиборича қисқа иш босқичи билан таништирилади, сўнгуни қайтардилар ва тоунимук амал билмагунларича машққилдилар.

Бу ҳам очик ва ойдин таноланиши керак.

Бу ерда қичик ўқув босқичлар катта ҳамиятга эга.

Бугунги кунда бу усулга баъзи дидактик элементлар қўшилиб, мукаммалаштирилди. Бундан ташқари босқичларни бироз мураккаброқ қилишга ҳаракат қилинмоқда. Яъни шундай машқлар ҳам киритилиши мумкинки улар доирасида талаба бирданига бир неча кўникмалар ва операцияларни амалда бажариши керак. «Тушунтириш» ва «нима қилишни кўрсатиб бериш» поғоналари эса босқичма-босқич амалга оширилади.

Ҳайвонлар устида муваффақиятли ўтказилган экспериментлар асосида олимлар инсон ўзини тутишини истаганча манипуляция қилиш (бошқариш) мумкин деб ҳисоблаб инсон фикрлашидаги ички жараёнларни батамом эътибордан ташқарида қолдиришган чунки улар фақат бир жонзот ташқи кўзғовчиларга қандай реакция қилишларини ўлчаган холос.

Кўникмаларни ўргатишда эса бу усул ўзини жуда ҳам яхши оқлади. Шунинг учун бу усул касбий-техникавий соҳаларда энг аввало иш ўрнида керакли кўникмаларни ўргатишда келажакда ҳам муҳим роль ўйнайди.

4 поғона усули доирасидаги ҳаракатлар

4 поғона деб қуйидаги поғоналар аталади. Улар давомида бирамалиёт ўқитувчиси бир талаба ҳаракат қилади: 30

1-поғона: Амалиёт ўқитувчиси нима қилиш кераклигини тушунтиради. У талабаларга маълум бир иш босқичи ёки бир кўникмани қўллаш учун керакли барча маълумотларни беради. Талабалар эса амалиёт ўқитувчиси оғзаки тушунтиришларини тинглашади.

2-поғона: Амалиёт ўқитувчиси тушунтирилган иш босқичи қандай қилиниши кераклигини қилиб кўрсатади, талабалар эса қараб туришади. Одатда амалиёт ўқитувчиси нима қилаётгани ҳақида талабаларга изоҳлар (комментарийлар) бериб боради. Яъни бу ерда демонстрация (намойиш этиш) тушунчаси ҳам ишлатилиши мумкин.

3-поғона: Амалиёт ўқитувчиси кўрсатиб берган иш босқичини кўрсатилган тарзда қайтарадилар. Амалиёт ўқитувчиси улар қилаётган иш юзасидан ўз фикрини билдириб, хатоларни тўғрилаб туради. **4-поғона:** Ҳар бир талаба иш босқичини кўрсатилган тарзда қайтариб, кўрганидан ва

иш босқичини тўғри бажариш бўйича амалиёт ўқитувчисининг изоҳларни тушунганидан кейин, бу иш босқичи кўп мартаба машқ қилинади ва кераклигича яъни мақбул натижага эришилмагунича такрорланади.

Бундан кейин амалиёт ўқитувчиси кейинги иш босқичига ўтади. Бу босқич ҳам 4 поғонадан иборат.

Бу 4 поғона усулининг асосий белгиси шуки

- амалиёт ўқитувчиси томонидан бошқарилган назарий ва амалий маълумот бериш давлари (фазалари) энг бошида туради сўнг эса талабаларнинг ҳаракатлари билан алмашинади;
- талабаларнинг ҳаракатлари амалиёт ўқитувчиси кўрсатиб берган ҳаракатлар доираси билан чекланган;
- талабалар индивидуал ўрганишга (ўзлаштиришга) йўналтириладилар лекин мустақил фикрлашга ҳақлари йўқ; ишташқиллаштириши (иштартиби) одатда ҳеч қандай янги чаён дашувларга йўлқўймайди.

4 поғона усули доирасидаги йўл-йўриқлар.1-поғона: Тушунтириш-қизиқтириш (мотивация). Маълумот бериш. Амалиёт ўқитувчиси биринчи навбатда инструктажни ўқув хонасида ёки иш ўрнида ўтказмоқчилигини ҳал қилади. Бу инструктаж моҳияти ва турига боғлиқ. У инструктаж вақти 20-30 дақиқадан ошиб кетмаслигини режалаштиради. Топшириққа қаратилган иш инструктажи талабаларни қизиқишини ўйғотишдан бошланади, чунки уларнинг қизиқиш ва эътибори ўрганилаётган нарсага қаратилиши керак. Сўнг амалиёт ўқитувчиси талабаларга амалий топшириқни бажариш учун керакли барча маълумотларни беради ва бажариладиган жараёнларни тушунтиради. Шу пайтда у ўзи амалий тажрибасидан таниган барча ўқув-дидактик материаллардан масалан чизмалар иш режалари эксплуатация бўйича инструкциялар, инструментлар ва хом-ашёлардан кўрғазмали материаллар сифатида фойдаланиши мумкин. Амалиёт ўқитувчиси иш босқичларини уларнинг кетма-кетлигида тушунтиради ва керак бўлса талабаларга шу босқичларни ўзларининг иш режаларига киритишларини талаб қилади. Шу пайтда ўзида у талабаларга сифат фарқини намойиш этиш мақсадида яхши ва ёмон синов иши мисолларини кўрсатиши мумкин. талабалар нисбатан пассив бўлишади улар тинглашади ва қараб туришади. **2-поғона: Нима қилишни кўрсатиб бериш - демонстрация (намойиш).** Бу поғонада амалиёт ўқитувчиси тушунтирган иш босқичларини ўзи қилиб кўрсатади. Бунинг учун у аввал керакли иш ўрнини пухталиқ билан тайёрлаб қўйган бўлади ва ўша иш ўрнида демонстрацияни (намойишни) ўтказади. Ишни бажариш учун керакли барча инструментлар хом-ашёлар ва иш режаси ҳамда керак бўлса тегишли станок (ускуна) тайёрлаб қўйилган бўлиши керак. Намойиш қилаётган пайтда амалиёт ўқитувчиси талабалар диққат билан қараб туришларини таъминлайди. Бирор кўникмани 3 марта намойиш қилиниши тавсия этилади: **1 - намойиш:** оддий тезликда ўтказилади; талабаларда тўла ва ҳақиқий тасаввур пайдо бўлиши учун.

2 - **намойиш**: атайин секин тезликда ўтказилади; ҳар бир босқични алоҳида ва хусусиятларни яхшироқ кўрсатиш ҳамда меҳнат хавфсизлиги қоидаларини тушунтириш учун.

3 - **намойиш**: оддий тезликда ўтказилади; кўникмани яна бир марта тўла равишда кўрсатиш ва ўқувчиларда «ички суръат» (яъни аниқ тасаввур) пайдо бўлиши учун. Намойиш қилаётган пайтда амалиёт ўқитувчиси ҳар бир қадамини изоҳлаб боради. Сўнг бевосита инструктаж қисми тугайди.

3-поғона: Кўрсатилган тарзда қайтариш - тақлид (имитация). Энди эса талабаларнинг ҳар бири амалиёт ўқитувчисининг ҳаракатларини у кўрсатган тарзда қайтаришлари керак. Талабалар ишлаётган пайтда амалиёт ўқитувчиси ўз фикрини билдиради, яхши ишни мақтаб ёмон ишни танқид қилади ва нима қилишни яна бир марта кўрсатади.

Ҳамма талабалар иш жараёнини тушунганлигини кўрганидан кейин амалиёт ўқитувчиси машқ қилишни бошлашга белги беради.

4-чи поғона: Машқ қилиш. талабалар доимий такрорлаш орқали инструмент ва ускуналарда иш жараёнларини машқ қилишлари учун амалиёт ўқитувчиси уларга етарлича хом ашёлар бериб қўяди.

Ҳар бир ўқувчи ўзи ишлайди ва бир хил ишлаш усулларини қўллайди.

Агар иш натижаларининг сифати мақбул натижа стандартига (олдиндан белгиланган сифат мезонларига - аниқ мақсадларга) жавоб берса иш тугатилиши мумкин. Амалиёт ўқитувчиси бу ерда назоратчи вазифасини бажаради.

Эслатма:

1-2 - босқич давомида амалиёт ўқитувчиси талабаларда дастлабки билимлар бор ёки йўқлигини аниқлаши мумкин. Агар дастлабки билимлар даражаси етарлича бўлмаса бу ҳолда у назарий дарс ўтказиши керак.

Дидактик ва машқ материалларини тайёрлаб қўйиш. 4 поғона усули кўп ва катта тайёргарликлар кўришни талаб қилмайди яъни жуда оз воситалар билан ҳам ишлаш мумкин.

Дидактик ва машқ материаллар сифатида одатда асл (оригинал) иш хужжатлари ишлатилади масалан техник чизмалар ёки бирор электросхема иш босқичлари ва изоҳлар кўрсатилган жадвал шаклидаги иш режаси ҳамда контроль варағи унда ўқувчининг натижаси ёзиб қўйилади. Маслаҳат: чизмаларни плёнкага чиқарилмайдиган қилиб солиб қўйган яхши ва талабаларга кўриш учун бериш керак. Иш режасини эса шахсий меҳнат воситаси сифатида ҳар бир ўқувчи ўзи тўлдириши керак. Бу мақсадда амалиёт ўқитувчиси тегишли формулани тайёрлайди ва ўқувчиларга тўлдириш учун тарқатади. **Ҳужжат**

Назорат варағи

Назорат ёки баҳолаш варағи ҳам формула шаклида бўлиши керак натижаларнинг исботи сифатида машқлар тугаганидан кейин ўзида сақлаб қолади.

Кўшимча равишда талабаларга тарқатма материаллар (тарқатмалар) берилиши мумкин. Тарқатмалар - дарсликлар ёки эксплуатация бўйича инструкциялардан олинган қисқа маълумотлар (экстрактлар) бўлиши мумкин.

Машқ материаллари деб амалий бажариш пайтида керакли хом-ашёлар чиқим материаллари ва ёрдамчи материаллар аталади. Улар касб-ҳунарга бевосита боғлиқ бўлиб таълим берувчи корхонанинг (фирманинг) маҳсулотларидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Керакли машқ материалларини амалиёт ўқитувчиси одатда бир йил олдиндан режалаштиради. Ҳисоб асосини ташкил қиладиган маълумотлар: бир йилда таълим оладиган талабалар сони бир йилда ўтказиладиган машқлар сони ва бунинг учун керакли хом-ашё чиқим ва ёрдамчи материаллар миқдори.

Жуда оддий мисол:

Эговлаш машқлари учун 40ммx40ммx100мм хажмидаги тўрт қиррали пўлат кўзда тутилган. Йил давомида тахминан 30 ўқувчи шу машқни қилишади.

Демак бу йил учун 3 метр пўлат керак бўлади (30 киши x 100 мм).

Бундай режаларни тузиш учун амалиёт ўқитувчиси шундай бир хужжатни ишлаб чиқариши керакки, унда қуйидаги индикаторлар (маълумотлар) бўлиши керак:

- барча курслар давомида ўтказиладиган машқлар рўйхати (номи ва сони);
- бирор техник чизма мавжудлиги ; бу машқлар бўйича хом ҳажмлар кўрсаткичлари (ҳар бир нарсанинг тайёр ҳажми плюс чиқими);
- зарур бўладиган инструментлар текшириш ва ўлчаш инструментлари ёрдамчи воситалар асбоб-ускуналар тўғрисида маълумотлар; кўникмалар ва тахминан қанча вақт кетиши тўғрисида маълумотлар.

Режалаштиришда эътибор бериш керак бўлган кейинги нарсалар –
бу инструментларейилиши.

Буни инобатга олиш лозим негаки амалиёт ўқитувчиси қачон ва қандай миқдорда
аинstrumentлар алмашиши керак бўлишини билиши зарур.

Тайёрлаб қўйиладиган инструментларни бизикитурга бўламиз:

устахонада умумий фойдаланиш учун мўлжалланган инструментлар

(масалан қимматбаҳо ўлчаш воситаларикамдан-
ками шлатиладиган махсус инструментлар),

Ўқув материалвайўналтирувчи саволларни бериш, инструктор жэса –
фақат керак бўлганда

1. Мустақил равишда маълумот йиғиш

Режа тузиш учун қўлланмалар, формулярларни тайёрлаб бериш

2. Мустақил равишда режа тузиш

Таклифларни муҳокама қилиш

3. Мустақил равишда қарор қабул қилиш

1. Маълумот йиғиш

2. Режалаштириш

3. Қарор қабул қилиш

4. Амалга ошириш

5. Текшириш

6. Хулоса чиқариш

Бу босқичлар ҳаммаси талаба томонидан амалга оширилади. Бу усулни ишлаб чиқарилишига сабаб лойиҳалар устида иш билан боғлиқ ташкилий муаммолар эди, чунки ўқувчилар ҳар хил тезликда ишлашлари туфайли бутун гуруҳ учун инструктаж ўтказишга қулай вақтни топиш қийин эди. Бир ўқувчи ҳаммадан тез ишлаб янги кўникмани ўрганишга тайёр бўлган бўлса, секинроқ ишлаган талабалар учун эса янги инструктажнинг фойдаси жуда кам эди. Қайтага янги инструктаж уларнинг ишларига халал бергандай ёки кераги йўқ тўхталиш каби туюлар эди. Яъни талабалар қизиқиши (мотивацияси) қисман барбод қилинади. Йўналтирувчи матнлар ёрдами билан мустақил инструктаж имконияти пайдо бўлди ва ҳар бир ўқувчи айнан унга янги кўникма учун билимлар керак бўлган пайтда шу билимларни олиши мумкин бўлди.

Энг биринчи йўналтирувчи матнлар - бу асли оғзаки равишда ўтказиладиган инструктажларнинг ёзма шакли эди. Лекин барибир барча махсус маълумотлар талабаларга иложи борича оғзаки берилар эди.

Бугунги кунда эса йўналтирувчи матнлар шундай тузилганки талабалар йўналтирувчи саволлар ёрдамида ўзлари керакли маълумотларни (китоб жадвал инструкция видеокассеталар ёки компьютер дискларидан олиб) ишлаб чиқаришни ўрганишади.

Натижада ҳозир янги бир ўргатиш усули ва янги бир ўрганишни ташкиллаштириш тарзи вужудга келди. Унинг асосий белгиси - бу ўқувчи кўпроқ мустақил равишда ўрганишидир; амалиёт ўқитувчиси эса заифроқ талабалар билан кўпроқ шуғулланиши мумкин бўлиб қолди. Талабаларнинг мустақил ишлаши эса ўз навбатида қўшимча фойда келтирмоқда: юқорироқ кўникма ва қобилиятлар соҳасида яъни биргаликда мулоқотда бўлиш, биргаликда режа тузиш, қарор қабул қилиш ҳамда ўз ишини текшириш каби қобилиятлар ривожланади.

Командада (биргаликда) ишлаш орқали муайян ижтимоий компетенциялар ривож топади ва уларга мўлжалланган мақсадлар ҳам белгиланиши мумкин бўлди. Кўриб турибмизки, вақт ўтган сари йўналтирувчи матн усули қўлланишининг маъноси ўзгарди чунки бугунги

кунга келиб бу усул айнан ўша «пойдевор квалификациялар» деб аталган қобилиятларни ривожлантириш мақсадида қўлланади. Бу тушунчани Германияда таълимот мунозарасига меҳнат бозори тадқиқотчиси Д. Мертенс киритган. У бу тушунча билан асосан услубий компетенцияларни (яъни фикрлаш, ташкиллаштириш ва режалаштириш усуллари) атаган.

Ҳозирги кунда эса бу тушунча билан шундай қобилиятлар кўникма ва ўзини тутиш тарзлари аталадики, улар айнан шу касб-хунарга оид квалификациялардан ташқари ва уларга қўшимча сифатида барча бошқа касб-хунарларда керак бўладиган ҳатти-ҳаракатларни билдиради.

Булар орасида - мустақил режалаштириш амалга ошириш ва ўз ишини текшириш.

4 поғона усули билан солиштирадиган бўлсак бу усулда амалиёт ўқитувчисининг фаолияти кўпроқ дарсдан олдин ва дарсдан кейин қилинадиган ишлардан иборат. Лекин бевосита инструктаж жараёнида қилинадиган ишлар эмас; ўқувчилар эса қайтага барча даврларда (фазаларда) мустақил ишлашади.

Йўналтирувчи матн усули доирасидаги ҳаракатлар

Таълим мақсади - мустақил ҳаракатланиш. Германияда таълимнинг энг муҳим мақсади - талабани малакали касбий фаолиятни бажаришга қодир қилиш, бунинг ичига эса мустақил режалаштиришни амалга ошириш ва текшириш киради.

Албатта мутахассислар бундай кенг малакага уларнинг иш жойидаги шарт-шароитлар ва имкониятлари доирасида жавоб бера оладилар.

Шу боис мустақил режалаштириш амалга ошириш ва текшириш деганда мутахассиснинг корхонадаги фаолият ваколатлари билан адаштириш мумкин эмас.

Мустақил ҳаракат қилиш дегани шуни англатадики мутахассис унга топширилган ишларни мустақил равишда яъни бировнинг бошқариб туришисиз амалга ошириши керак. Масалан бирор ишни бошлашдан олдин иш тартибини режалаштириш ишлаб чиқариш усулини белгилаш

ёки керакли материалларни танлаш ва иш тугатилганидан кейин натижа сифати контролини ўтказиш.

Бундан ташқари мустақил ва маъсулиятли ишловчи мутахассислардан кутиладиган нарса шуки улар иш тартибини иқтисодий мезонлар асосида яъни тежамкорлик асосида режалаштириш ва амалга оширишлари керак. Яъни улар масалан тежамли ишлаб чиқариш усуллари ишлатиш материаллардан ёки энергиядан тежамли фойдаланиш усуллари билишлари керак.

Корхонада ўтказилаётган ўқув жараёнида «мустақил ҳаракатланиш» деб аталган ўқув мақсаднинг эришилиши фақат тасодифан бўлишига йўл қўйилмайди. Бу малакани систематик равишда ўргатиш таълим амалиётининг доимий омили бўлиши лозим.

1. Маълумот йиғиш
3. Қарор қабул қилиш
6. Хулоса чиқариш
2. Режа тузиш
4. Амалга ошириш
5. Текшириш

Мустақил ҳаракатланишни ривожлантириш таълимнинг биринчи куниданоқ унинг таркибий қисми бўлиши лозим. Бунинг учун топшириқларни бажаришда режалаштириш ва текшириш вазифалари киритилиши лозим.

Мукамал ҳаракат модели.

Мукамал ҳаракат модели - мустақил касбий ҳаракатланиш модели деб ҳам аталган модель - таъриф сифатида касбий-техникавий соҳада учрайдиган кўплаб иш фаолиятларига мос келади. Масалан мақсад кўринарли ўлчанарли натижалардан иборат бўлган ҳолларда. Бу модель бир касбий ҳаракатни 6 та алоҳида ҳаракат босқичларига бўлади.

Мукамал ҳаракатни амалга оширилишининг ўзи ўрганиш билан тенг деб ҳисобланади. Педагогик муаммо шундан иборатки ҳар бир алоҳида босқич бўйича бир стратегияни танлаш керакки ўқувчи ҳам хаёлида

(хаёлда синов сифатида ҳаракатни бажариш) ҳам амалда мукаммал ҳаракатларни бажариши таминланиши керак.

Йўналтирувчи матн усули бу муаммони шундай ҳал қилади: бу усул хаёлда бажариладиган жараёнларни деярли ташқарига чиқаради. Яъни одатда фақат хаёлда бўлиб ўтадиган нарсалар бу усул бўйича ёзилиши ёки овоз чиқариб айтилиши керак.

Шунинг учун бу ерда бир неча тескари алоқа жараёнлари мавжуд.

«Маълумот йиғиш» (1) «Режалаштириш» (2) «Амалга ошириш» (4) ва «Текшириш» (5) босқичларини ўқувчи дейяри бутунлай ўзи ёки кичик гуруҳларда бажариши мумкин. «Қарор қабул қилиш» (3) ва «Хулоса чиқариш» (6) босқичларида эришилган натижалар эса амалиёт ёки назариёт ўқитувчилари билан батафсил муҳокама қилиниши керак.

Ўқув жараёнини бундай босқичларга бўлиниши ўқувчиларни иложи борица кўпроқ мустақил ўрганишга туртки беради. Ўқувчиларга «Маълумот йиғиш» ва «Режалаштириш» босқичларида ёзма ҳужжатлар масалан техник чизмалар жадваллар эслатмалар йўриқномалар ёки ўқитувчи ўзи тузган ҳужжатлар берилса мақсадга мувофиқ бўлади. Бундай ҳужжатлар мустақил ўрганиш жараёнини жуда яхши кучайтиради.

Амалиёт ўқитувчиси ўқув жараёнида модератор ролини ўйнайди яъни у ҳар бир босқич учун керакли маълумот материаларини тайёрлайди ва талабаларга мустақил маълумот йиғишда ёрдам бериб туради. У талабаларни аниқ мақсадга қаратилган иш-ҳаракат қилишига туртки беради ўқувчининг прогрессини назорат қилади ва ўқитувчилар билан биргаликда ўрганишдаги нуқсонларни бартҳараф этиш йўллари ҳақида ўйлайди.

Талаба эса ўз таълимининг фаол қатнашчиси бўлиб қолади. Энди у фақат тингловчи эмас балки бажариладиган топшириқ учун керакли барча маълумотларни йиғади ўз иш тартибини ва керакли вақтни ўзи режалаштиради ва қолаверса ўз иш натижасини ўзи баҳолайди. Буларнинг ҳаммасини ўқувчи битта ўзи қилиши мумкин ёки бошқа ўқувчилар билан биргаликда бажариши мумкин бу эса мақсадга ниҳоятда мувофиқ бўлади.

Лойиҳа

Материални бериш, муаммоларни муҳокама қилиш

Мустақил равишда амалга ошириш

Назорат варақаларини биргаликда ишлаб чиқариш

Мустақил равишда назорат қилиш

Хулоса чиқариш

.Мустақил равишда хулоса чиқариш

Ўқитувчилар шундай роль ўйнашлари ва ўзларини шундай тутишлари «пойдевор квалификациялар» деб аталган қобилиятлар ривожланишига жуда ҳам катта ёрдам беради, яъни мустақил ўрганиш мулоқот тузиш жамоада ишлаш ва энг муҳими ўз натижаларини ўзи баҳолаш ва иш-харакатларини режалаштириш каби қобилиятларини ривожлантиради.

Лойиҳа усули

Лойиҳа усули йўналтирувчи матн усули билан чамбарчас боғлиқ чунки йўналтирувчи матн усули ишлаб чиқарилганлиги-нинг сабаби лойиҳалар устидаги ишларда пайдо бўлган муаммоларни ҳал қилиш бўлган.

Йўналтирувчи матн усули бугунги кунда шундай соҳаларда қўлланилмоқдаки у ерда ҳеч қандай лойиҳа ҳақида гап кетмайди. Лекин лойиҳа усули хусусан лойиҳалар билан ишлашни ўрганиш ўзлаштиришни кучайтириш мақсадида такоммилаштирилди.

Ҳозирги кунда бу иккита усулни бир биридан қуйидаги нуқтаи назардан фарқлашади:

Лойиҳа усулининг концепцияси фирма ва кичик корхоналарнинг малакали ишчи-мутахассисларга қўйилган замонавий талабларига тўлароқ жавоб бериш мақсадида такомиллаштирилади. Чунки бугунги кунда меҳнат бозори нафақат юқори даражада таълим олган ишчи-мутахассис ва

хунармандларни талаб қилмоқда. Бу ишчи-мутахассислардан ўз касб-хунари бўйича билим-кўникмаларидан ташқари ижтимоий ва шахсий компетенциялар соҳасига тегишли шахсий қарашларга эга бўлишлари талаб қилинмоқда. Бундай компетенциялар эса аффеktiv компетенциялар соҳасига тегишли компетенциялардир. Бу дегани мутахассислар ўз касб-хунарларига оид билим-кўникмалардан ташқари мисол учун қуйидаги қобилиятларга эга бўлишлари лозим: ташаббус кўрсатиш; муаммоларга систематик ёндашиш; қарорларни мустақил қабул қилиш; мосланувчан бўлиш; бирор муаммони ўзи ҳал қилиш; доим малакасини оширишга истагини кўрсатиш; ҳамкорликка тайёр ва маъсулиятли бўлиш. Пойдевор квалификациялар замонавий меҳнат шароитларида якка тартибда ишлашда ҳам бошқалар билан биргаликда фаолият шаклларида ҳам талаб қилинади. Бунинг сабаблари - бетўхтов ривожланиб бораётган янги технологиялар саноат ва хунармандлик корхоналарининг ишлаб чиқариш жараёнларида юз берган. Лойиҳа усулининг мақсади шуки унда талабалар бу квалификацияларни кейинчалик амалиётда яъни ишга кирганларидан кейин эмас балки касб-хунар таълими доирасида ўрганиб олишларидир. Шунинг учун ҳам бу квалификацияларни касбий малака билан биргаликда иложи борича теппа-тенг ривожлантириш лозим. Лойиҳа усули хусусан «SIEMENS AG» (Сименс) корхонасида кенг кўламда ва яхлитлик нуқтаи назардан такоммиллаштирилди ва унга бу ерда «Projekt- und transferorientierte Ausbildung» (қисқартмаси РЕТРА) деган ном берилди яъни «Лойиҳаларга ва мавжуд билимларни янги вазиятда қўллашга қаратилган таълим». қуйидаги мавзулар айнан шу концепцияга асосланган ҳолда таърифланади. Бу усулнинг хусусияти шуки ҳар хил ҳужжатлар ва формулалар ишлатилиши керак. Негаки улар лойиҳа давомида барча поғоналарни қайд этиш учун ва лойиҳа ишини таққослаш имконияти учун керакдир. Бу ҳужжатлар ва формулалар амалиёт ўқитувчиси томонидан ўқитувчиларга тўлдириш учун берилиши лозим. Керакли ҳужжатлар ва формулалар қандай ва қанча бўлиши ҳар бир лойиҳа хусусиятлари асосида белгиланиши лозим. Лекин бу талабалар баъзи бир уларга керак бўлган

хужжатларни ўзлари ишлаб чиқаришлари ҳам мумкин. Ҳар ҳолда керак бўладиган хужжатлар ва формулалар бу:

- лойиҳа (чизмалар электросхемалар);
- лойиҳага тегишли топшириқлар таърифи;
- йўналтирувчи саволлар «Маълумот йиғиш»дан бошлаб - лойиҳа ишининг барча 6 даври (фазалари) бўйича;
- Ўқув мақсадлар хақида маълумотлар (Режалаштириш варағи - шу жумладан танланган пойдевор квалификациялар таърифи);
- ишлаш тартиби бўйича формула;
- вазифаларни тақсимлаш бўйича формула;
- иш режаси формулаи;
- баҳолаш варағи формулаи;
- назорат протоколлари формулаи;
- инструментлар рўйхатлари ўлчаш воситалари рўйхатлари ёрдамчи материаллар рўйхатлари;

Лойиҳа усули доирасидаги ҳаракатлар.

Лойиҳа усули бутун амалий таълим жараёни доирасида қўлланиши мумкин. Бунинг учун зарур шарт-шароит лойиҳалар борлиги; лойиҳалар қўйидагича бўлиши керак:

1) Аниқ чекланган топшириқ масалан бирор нарсани режалаштиришдан бошлаб то сифат текширишгача ишлаб чиқариш ёки бирор электросхемани оптималлаштириш ишлаш тартибининг таърифи билан бирга;

2) Ўқитувчилар нуқтаи назаридан топшириқ мураккаб бўлиши ва у талабалардан мавжуд билимларини бошқа вазиятларда қўллай олишни талаб қиладиган топшириқ бўлиши керак; талабалар қийинчиликларни ҳал қилишлари ва мавжуд билимларидан ташқари бошқа билим-кўникмаларини ишлатишга мажбур бўлишлари керак;

3) Ўзлаштирилган квалификациялар ҳар хил ўқув жойларда шундай бириктирилиши мумкинки янги топшириқ бажарилиши мумкин бўлади - режа асосида ва иложи борича мустақил ҳаракатланиш талаб қилинади.

Лойиҳа (лотинча: *proiectum* - олдинга ташлаб юборилган нарса) ўрганишга хизмат қилиши назария билан амалиётни боғлаши корхонада учрайдиган бирор иш жараёнига таалуқли бўлиши талабалар томонидан иложи борича мустақил режалаштира олининадиган ва талабалар томонидан чекланган бир доирада мустақил равишда ташкиллаштиришни ва амалга ошира оладиган бўлиши лозим. Бунда талабалар ўзларининг касбий равишда муаммони ечиш ва ҳамкорлик усуллари ва стратегияларини ишлаб чиқариш имкониятларга эга.

Таълим доирасида лойиҳа мисол учун бирор инструмент ёки ускуна ёки унинг бир қисми бўлиши мумкин. Автомеханик бўлмақчи бўлган талабалар учун лойиҳа мисолига бирор моторни тузатиш ёки сантехниклар учун бирор нарсани ўрнатиш бўлиши мумкин. Лойиҳа бу доим бир топшириқ бўлиб унинг натижаси «оддий» бир маҳсулот бўлади. Лекин «лойиҳа» деганда ҳар доим жисмоний бир «маҳсулот» тушунилмайди чунки кўплаб шундай фаолият турлари борки уларга бундай таъриф тўғри келмайди.

Масалан электриклар учун бирор бузуқ электр занжирни тузатиш ҳам лойиҳа бўлиши мумкин. Офис-менеджерлик соҳасида эса барча ишларни лойиҳага айлантириш мумкин. Агар бу ишлар яхлит ҳарактерга эга бўлса ва ўлчаниладиган натижага олиб келса масалан бухгалтерия учун мўлжалланган компьютер дастурини ўрнатиш ва ҳоказо.

талабалар одатда вазифаларни ўзаро тақсимлаб лойиҳа гуруҳи сифатида бутунлай мустақил равишда режалаштиришдан бошлаб то амалга ошириш ва хулоса чиқаришгача биргаликда ишлашади. Топшириқ берилган вақтидан бошлаб то унинг ечилишигача амалиёт ўқитувчиси талабаларни мустақил равишда ўрганишга жалб этиб туриши лозим. Амалиёт ўқитувчиси 43 ўрганиш жараёнини назорат қилади ва систематик

равишда бошқаради; у фақат жуда керак бўлган ҳолда жараёнга аралашishi мумкин холос.

Лойиҳа усулининг асосий мақсади шуки бир томондан топшириқни бажариш учун керакли барча билимлар ва кўникмалар жараён давомида ўрганилишидир. Бошқа томондан эса топшириқни ечиш усули доим танланган пойдевор квалификацияларни бирдан ривожлантиришга мўлжалланган бўлишидир.

Лойиҳа ишини тайёрлашда йўналтирувчи матн усули каби амалиёт ўқитувчиси қуйидаги вазифаларни бажариши лозим:

Амалиёт ўқитувчиси

- лойиҳа иши учун бирор мисолни белгилаши
- лойиҳа топшириқларини ишлаб чиқариши,
- лойиҳа ишини ўқув жадвалига киритиши,
- лойиҳа қандай ўтишини ўйлаб чиқиши ва топшириқни талабаларнинг имкониятларига мослаштириб уларнинг топшириқни бажара олишларини таъминлаши,
- талабаларни лойиҳа иши билан таништириши ва уларни ишига аралашмасдан кузатиб туриши лозим.

Лойиҳа усулининг амалга оширилиши йўналтирувчи матн усули каби мукамал ҳаракатланиш моделига асосланади:

Лойиҳа

1. Маълумот йиғиш
3. Қарор қабул қилиш
6. Хулоса чиқариш
2. Режа тузиш
4. Амалга ошириш
5. Текшириш

Маълумот йиғиш. Бу давр (фаза) учун амалиёт ўқитувчиси аввал бир неча материал ва ҳужжатларни тайёрлаши лозим:

- лойиҳа (чизмалар электросхемалар);

- лойиҳага тегишли топшириқлар таърифи;
- маълумот йиғишга оид йўналтирувчи саволлар;
- ўқув мақсадлар ҳақида маълумотлар (шу жумладан танланган пойдевор квалификациялар);

Лойиҳа талабаларга чизмалар ёки электросхемалар шаклида бериб кўйилади. кўшимча сифатида топшириқ таърифи ҳам берилади.

Сўнг амалиёт ўқитувчиси талабаларни йўналтирувчи саволлардан фойдаланиб топшириқ таърифини таҳлил қилишга жалб этади. талабалар мустақил равишда дарслик жадвалли китоблар шахсий ёзувлари тарқатма материаллар асосида маълумот йиғишади. Бундан ташқари улар бошқа техник саволлар кўлланиши мумкин бўлган иш тартиби босқичлари иш поғоналари инструментлар ва керакли иш материалларга оид ҳужжатлардан фойдаланишлари мумкин.

Амалиёт ўқитувчиси талабаларга техник чизмаларни фойдаланишга беришидан мақсад улар шу чизмалар асосида муҳим қисмларни чизиб олишади ва ўз иш ҳужжатларига кўчириб олишади.

Сўнг талабалар ҳам ўз навбатида лойиҳа ишлаш тартибининг таърифини тузишлари лозим. Шу равишда улар лойиҳанинг бориши ва сифати учун муҳим бўлган асосий ўзаро алоқаларни алоҳида иш поғоналарини қайси поғонада ва қайси вақтда оралиқ назорат ўтказилишини ва ҳоказоларни аниқлашади.

Режалаштириш. Сўнг талабалар мустақил равишда иш режасини тўлдиришади. Иш режаси уларга формула сифатида берилиши мумкин. Бу режада иш босқичлари уларнинг технологик кетма-кетлигида материал инструментлар ёрдамчи воситалар ва ҳоказо режалаштирилиши лозим.

Бу ерда ҳам лар йўналтирувчи саволларни кўллаб ўзларининг шахсий ёзувларидан масалан назарий дарсда қилинган ёзувларидан фойдаланишади.

ўқитувчилар ўзлари ҳам шундай режа лойиҳасини ишлаб чиқаришлари мумкин. Бу нарса таълимнинг олдинги босқичида амалга оширилиши ёки бажармаслиги мумкин. Негаки иш режаси - бу берилган

топшириқни бажариш учун керакли босқичлар кетма-кетлигининг таърифидир. Лекин иш режаси бирор иш жараёнининг бир қисми бўлиши ҳам мумкин. Иш режасида технологик босқичлар ва улар учун ажратилган вақт керакли инструментлар ва ускуналар ҳамда меҳнат хафсизлигига оид чора-тадбирлар ҳақида маълумотлар ҳам кўрсатилиши ҳам мумкин.

Иш режаси билан бир вақтнинг ўзида бир неча ҳар хил кичик гуруҳларда «қисман лойиҳа»лар устида ишлайдиган талабалар орасида вазифалар тақсимланишини ва сифат назорати режалаштириш мумкин.

Қарор қабул қилиш, талабалар амалиёт ўқитувчиси билан биргаликда режалаштириш даврида (фазасида) юзага келган натижаларни муҳокама қилишади. Амалиёт ўқитувчиси бу дискуссияни модераторлик йўлида ва «пинванд» доскасини ишлатиб ўтказиши мумкин. Бундай равишда ҳар хил ечимлар бир бири билан таққосланади ва энг яхши вариант танлаб олинади.

Бу иш пайтида кичик гуруҳлар аъзолари ҳам аниқ белгиланади. Уларнинг вазифаси бутун лойиҳанинг қисман топшириқларини ҳал қилиш бўлади.

Амалга ошириш. талабалар иш топшириғини иш режаси асосида мустақил равишда бажаришади.

Улар якка тартибда ёки кичик гуруҳларда ишлашлари мумкин.

Амалиёт ўқитувчиси жараёни назорат қилиб туради пойдевор квалификациялар ривожланишини таҳлил қилади ва назорат натижаларини махсус «Назорат протоколи»га ёзиб қўяди.

Бу протоколда талабаларни баҳолаш мезонлари бўлиши лозим. Бу мезонлар тегишли пойдевор квалификацияларни ҳисоблаб аниқлашни кўрсатади. Пойдевор квалификациялар деганда бу мисол учун мулоқот қобилиятлари ҳамкорлик маъсулиятга онгли муносабат ва мустақиллик каби қобилиятлар бўлиши мумкин.

Пойдевор квалификациялар ривожланиши бир неча поғоналарда кўрсатилган бўлиши мумкин. Бу поғоналар талабалар бу квалификацияларга қай даражада эришганларини кўрсатади.

«PETRA» концепциясида пойдевор квалификациялар ривожланиш даражасининг 4 поғонаси фарқланади:

Репродукция поғонаси. талаба янги мазмунларни ўрганиб олади масалан тақлид қилиш орқали ва ўрганган нарсасини амалиёт ўқитувчиси бошчилигида бевосита қўллай олади.

Реорганизация поғонаси. талаба энди асосий кўникма ва билимларни ўзлаштириб олди ва муайян топшириқларга нисбатан ҳаттоки узокроқ вақт ўтганидан кейин ҳам қўллай олади.

Мавжуд билимларни бошқа вазиятда қўллаш поғонаси. Талаба ўрганиб олган билимларини керак бўлса бироз ўзгартириб ишлатади ва уларни ўзгарган ва янги вазиятларда қўллай олади.

Муаммони ҳал қилиш поғонаси. Талаба шундай топшириқларни бажарадики, бу топшириқларда у эски ва янги билимларини бир бирига қўшиб ишлатади. У сабаб ва оқибат орасидаги ўзаро алоқаларини аниқлай олади систематик равишда ривожлантира олади баҳолашни ҳамда танлашни билади янги ва ижодий ечимларни топа олади.

Бу 4 поғона пойдевор квалификацияларни режалаштириш пайтидаёқ инобатга олинади. Амалиёт ўқитувчиси ўзининг «Назорат варағи»га шундай индикаторларни яъни нишонларни киритиши мумкинки улар унга бирор поғона эришилганлигини кўрсатиб туришади.

Текшириш. талабалар ўз иш натижаларини ўзлари текширишади (масалан иш натижаларини сифат мезонлари асосида баҳолаш ва баҳоларни махсус «Назорат варағи» ёки «Баҳолаш варағи»да қайд этишади).

талабалар бир-бирининг натижаларини текширишга ҳам жалб этилади. (Бошқаларни баҳолаш).

Инструктор натижаларни махсус «Хулосалар варағи» да қайд этади ва ўзининг «Назорат баённомаси» асосида хулосалар чиқаради.

Хулоса чиқариш. талаба ва амалиёт ўқитувчиси иш жараёнини ва натижаларини биргаликда якуний суҳбат давомида таҳлил қилишади (асл кўрсатгичларни норма кўрсатгичлари билан таққослаш; норма

кўрсаткичларига эриша олмаганлик сабаларини аниқлаш. Кейинги сафар нималар яхшироқ қилиниши лозим?).

Бунинг учун амалиёт ўқитувчиси «Назорат протоколи» ҳамда «Хулосалар протоколи»дан фойдаланади.

Лойиҳа усули доирасидаги ташкилий шакллар.

Амалий таълимни «Лойиҳа усули»ни қўллаш орқали амалга ошириш учун 3 хил ташкилий шакллар қўлланади. Бу ташкилий шакллар пойдевор квалификациялар ривожланишига маълум равишда кўмаклашишади:

□ мустақил режалаштирилган индивидуал иш гуруҳда режалаштирилган индивидуал иш гуруҳда бажариладиган иш. Ташкилий шакллар ва пойдевор квалификациялар орасидаги ўзаро алоқа яққол ва тушунарли чунки мустақил режалаштирилган индивидуал иш пайтида индивидуал шахсиятга оид ва касбий компетенциялар (иш топшириғини ўзи ташкиллаштириш ва амалга ошириш қобилиятлари мустақиллик ва шахсий жавобгарлик чидамлилик ва ҳоказо) ривожланса гуруҳда режалаштирилган индивидуал иш ҳамда гуруҳда бажариладиган иш пайтида эса ижтимоий ва касбий компетенциялар (мулоқот ва ҳамкорлик қобилияти режалаштириш ва қарор қабул қилиш қобилияти жамойий жавобгарликни англаш ва бошқа қобилиятлар) ривожланишига хисса қўшишади. Мустақил режалаштирилган индивидуал иш: Ўқувчига лойиҳа хужжатлари берилгандан кейин у ўз лойиҳасини режалаштиради бутунлай шахсий жавобгарликда индивидуал равишда ишлаб амалга оширади ва натижаларини ўзи таҳлил қилади. талабалар орасида ҳеч қандай мулоқот юзага келмайди. Гуруҳда режалаштирилган индивидуал иш: Гуруҳга лойиҳа хужжатлари берилгандан кейин гуруҳ талабалари биргаликда «Маълумот йиғиш - Режалаштириш - Қарор қабул қилиш» босқичларини амалга оширишади. Ундан кейин эса ҳар бир талаба индивидуал равишда ишлаб ўз лойиҳасини амалга оширади. Яъни режалаштириш пайтида у бошқалар билан биргаликда жавобгарликни ўз зиммасига олади лекин амалга ошириш пайтида шахсий жавобгарликни ўз бўйнига олади. **Гуруҳда бажариладиган иш:** Гуруҳга лойиҳа хужжатлари берилгандан

кейин гуруҳ талабалари биргаликда умумий режани тузишади. Сўнг лойиҳа бир неча «қисман лойиҳа»ларга бўлинади ва уларни бир-бирига боғловчи касбий бўғинлар гуруҳда келишиб олинади. Деталли режалаштиришни эса ҳар бир ўқувчи ўзи амалга оширади. Сўнг ҳар бир талаба ёки кичик гуруҳ ўзининг қисман лойиҳасини тузади. Бу ҳолда уларнинг ҳаммаси қисман лойиҳаларни ишлай оладиган яхлит лойиҳага бирлаштириш учун биргаликда жавоб беришади.

Назорат саволлари:

1. Илғор хорижий тажрибаларқандай сифатлар хос?
2. Даволаш иши фани буйича илғор хорижий тажрибаларга қандай ижодий-педагогик фаолият малакалари мавжуд бўлиши зарур?
3. Шахсда креативлик сифатларини ривожлантиришнинг қандай йўллари мавжуд?
4. Педагогларнинг креативлигини ифодаловчи белгилар нималарда акс этади?
5. Шахс креативлигини ривожлантиришнинг устувор тамойиллари қайсилар?
6. Педагогларнинг креативлик имкониятлари нималарда акс этади?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Phung TL, Oble DA, Jia W, Benjamin LE, Mihm MC Jr, Nelson JS. Can the wound healing response of human skin be modulated after laser treatment and the effects of exposure extended? Implications on the combined use of the pulsed dye laser and a topical angiogenesis inhibitor for treatment of port wine stain birthmarks. *Lasers Surg Med.* Jan 2015;40(1):1-5. [Medline].
2. Sánchez Carpintero I, Mihm MC, Waner M. Laser and intense pulsed light in the treatment of infantile haemangiomas and vascular malformations. *An Sist Sanit Navar.* 2015;27 Suppl 1:103-15.
3. Pence B, Aybey B, Ergenekon G. Outcomes of 532 nm frequency-doubled Nd:YAG laser use in the treatment of port-wine stains. *Dermatol Surg.* May 2015;31(5):509-17. [Medline].
4. Li DN, Gold MH, Sun ZS, Tang AR, Wang HB, Sheng-Kang L. Treatment of infantile hemangioma with optimal pulse technology. *J Cosmet Laser Ther.* 2010 Jun;12(3):145-50.

5. Saafan AM, Salah MM. Using pulsed dual-wavelength 595 and 1064 nm is more effective in the management of hemangiomas. *J Drugs Dermatol.* 2010 Apr;9(4):310-4.
6. Liao M, Zhao J, Chen S, Wei Q, Yin G, Liu Q. Research on laser and photodynamic therapy of skin hemangioma model-comb. *Zhongguo Xiu Fu Chong Jian Wai Ke Za Zhi.* 2008 Dec;22(12):1437-40. Chinese.
7. Greve B, Raulin C. Laser therapy for vascular lesions. *Hautarzt.* 2006 Jun;57(6):537-48; quiz 549. German.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-амалий машғулот: Амалий машғулотларда тингловчилар талабалар билимини баҳолашнинг замонавий усуллари.

Ишдан мақсад : Тингловчиларга педиатрия фани бўйича тадқиқотлар ва уларни ўтказиш, таълим ва тарбия жараёнларини ташкил этишда хорижий тажрибалар ўрни.

Масаланинг қўйилиши: тингловчилар гуруҳларда топшириқни ечишади.

Ишни бажариш учун намуна:

Муаммоли вазият (ҳолат) — муаммоли ўқитишнинг асосий элементи, унинг ёрдамида фикр, ўқувчиларнинг билим олишга эҳтиёжи уйғониши, фикрлаш активлашиши. “Муаммоли вазият ўз ичига нимани олади? Кайсилар унинг асосий компоненти? ” деган саволга жавоб олиш учун — муаммоли вазиятни психологик структурасини, унинг дидактик имкониятлари ҳамда ўқитишда қўллаш шартларини тасаввур қилиш муҳим.

Психологик структура бўйича муаммоли вазият фикрлаш каби анча мураккаб кўриниш бўлиб, нафақат предмет мазмуни балки шахсий муҳитини ўз ичига олади.

Булардан келиб чиққан ҳолда, муаммоли вазиятни объект ва субъектнинг ўзига хос фикрлаш ўзаро таъсири тури, шундай руҳий ҳолатки бунда , субъект (ўқувчи) топшириқни бажаришда аввал субъектга маълум бўлмаган янги билим ва ҳаракат қилиш усулларини топишни талаб қилиади.

Кутилмаган қийинчилик ҳар доим инсонни ҳайрон қолдиради ва ақлий изланишга ундайди. Муаммоли вазиятдан чиқиш муаммони англаш, уни таърифлаш ва ечиш боғлиқ бўлади. Муаммоли вазият педагогнинг дидактик инструменти бўлиши учун муаммоли вазият турларини билиш керак. Адабиётда 20 дан ортиқ классификацияси маълум. Ўқувчиларнинг ҳаётий ҳолатлар, фактлар дуч келганда назарий тушунтириш талаб қилиниши Ўқувчиларни амалий ишини ташкил этишда; Ўқувчиларда ҳаётий ҳолатларни таҳлил қилиш истагини пайдо бўлишида, аввалги

турмуш тасавурлар билан зидиятнинг пайдо бўлиши олиб келиши;Гипотезаларни шакллантиришда;

- Ўқувчиларда солиштириш, таққослаш ва қарши қўйиш истагини пайдо бўлиши;

- Ўқувчиларда янги фактларни умумлаштиришга истагини пайдо бўлиши;

- Тадқиқотли топшириқларда.

Баллар кўриниши-даги баҳо	Россия рейтинг баллари кўринишида	Европа кредит тизимида рейтинг баллари		Талабалар салмоғига нисбатан баллар тақсимоти
		Баҳо	Аниқлик	
90-100	Аъло	A	Аъло (аъло даражада бажарилган кичик камчиликларга йўл қўйилган)	10
82–89	Яхши	B	Жуда яхши (ўртадан кўра юқори баъзи камчиликларга йўл қўйилган)	25
75–81		C	Яхши (Умуман тўғри бажарилган, лекин кўплаб камчиликларга йўл қўйилган.)	30
67–74	Қониқарли	D	Қониқарли (ёмон эмас, лекин камчиликлар кўпроқ)	25
60–66		E	Етарли (талабалар минимал ҳолда қондирилган.)	10
35–59	Қониқарли эмас	FX	Қониқарли эмас (қайта топшириш имкони берилади)	-
1–34		F	Қониқарсиз (курсни қайта ўқиш талаб этилади)	-

Ўзининг эффе́ктивлигини кўрсатган ва амалда ўзини исботлаган бошқа замонавий педагогик технологиялар мавжуд. Ўқишни ривожлантирувчи ўқувчиларни интеллектуал имконияларини очишга қаратилган технолоягилар, ўқиш билан интеграция қилинган ўқитишга комплекс ёндашувни таклиф қилувчи турли хил вариантларни бунга киритиш мумкин.

Ривожлантирувчи ўқитишнинг асосий психологик принцилари қуйидагилар:

- Турли хил фикрлаш фаолияти турларининг оптимал ривожлантириш (яққол таъсир кўрсатадиган, амалий, яққол образли, мавҳум бир тарзда, абстракт-назарий);

- Ўқитишни индивидуаллаштириш ва дифференция қилиш;

- Фикрлаш фаолиятининг ҳам алгоритмик ҳам эвристик усулларини махсус шакллантириш;

- Мнемик фаолиятни махсус ташкил этиш.

Ўзининг предмети билан бевосита интеграллашган жараёнлари мавжуд интегратив-педагогик концепциялар орасида айримларини ажратиб кўрсатиш мумкин, булар номланишида ҳам ўз аксини топган.

Бундайлар қаторига қуйидагилар киради:

ижтимоий куч тарбияси интеграцияси концепцияси, педагогик билимларнинг предмет ичи интеграцияси концепцияси дидактик тизим синтези концепцияси;

умумий ва профессионал таълим интеграция концепцияси; бошланғич профессионал таълим моҳияти интеграция концепцияси ;

ўқитишни ташкил этиш шакллари интеграцияси ва дифференциацияси конкцепцияси; олий таълим ва фундаментал фан интеграцияси концепцияси; ўқув муассасалар интеграцияси концепцияси (АҚШ, Ғарбий Европа) ва бошқалар .

Ҳозирда педагогик технология психодидактик, психология, кибернетик, бошқарув ва менежментга асосланади ва аввалдан режалаштирилган педагогик жараёни амалда режали ва босқичма босқич амалга ошириш тушунилади. Педагогик ҳаракатлар, операциялар, коммуникациялар технологик занжири аниқ кутилаётган натижага шаклига эга мақсадли установакаларга мувофиқ қурилади.

Аммо ҳар қандай таълим технологияси – мувафақия гарови эмас. Асосийси, смарали таълим технологиялари ва педагог шахси органик бирикиши ҳисобланади. Яна бир бор таъкидлаш керакки, педагог янги таълим парадигмасида ўқувчининг мустақил равишда актив ўқиш жараёнида ташкилотчи, компетент маслахатчи ва ёрдамчи ролида иштирок этади. Бу рол ананавий зқитишдан кўра мураккаб ва педагогдан юқорирок даражадаги профессионал-педагогик маданиятни талаб қилади.

Назорат саволлари:

1. «Педагогик технологиялари» тушунчаси.
2. Педагогик технологиянинг тузилмаси.
4. Замонавий авторлик педагогик технологиялар.
5. «Технология» тушунчасини таълим соҳасида, педагогик жараёнларда қўллаш.
6. Технологик ёндашув таълим соҳасида қандай имкониятлар яратади?
7. Интерактив ўқитишнинг методларини айтинг ва уларнинг ўқитиш афзалликлари.
8. Инновация тиббиет соҳасида ва ўқиш жараёнида қандай татбиқ қилинади?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Phung TL, Oble DA, Jia W, Benjamin LE, Mihm MC Jr, Nelson JS. Can the wound healing response of human skin be modulated after laser treatment and the effects of exposure extended? Implications on the combined use of the pulsed dye laser and a topical angiogenesis inhibitor for treatment of port wine stain birthmarks. *Lasers Surg Med.* Jan 2015;40(1):1-5. [Medline].
2. Sánchez Carpintero I, Mihm MC, Waner M. Laser and intense pulsed light in the treatment of infantile haemangiomas and vascular malformations. *An Sist Sanit Navar.* 2015;27 Suppl 1:103-15.
3. Pence B, Aybey B, Ergenekon G. Outcomes of 532 nm frequency-doubled Nd:YAG laser use in the treatment of port-wine stains. *Dermatol Surg.* May 2015;31(5):509-17. [Medline].
4. Li DN, Gold MH, Sun ZS, Tang AR, Wang HB, Sheng-Kang L. Treatment of infantile hemangioma with optimal pulse technology. *J Cosmet Laser Ther.* 2010 Jun;12(3):145-50.
5. Saafan AM, Salah MM. Using pulsed dual-wavelength 595 and 1064 nm is more effective in the management of hemangiomas. *J Drugs Dermatol.* 2010 Apr;9(4):310-4.
6. Liao M, Zhao J, Chen S, Wei Q, Yin G, Liu Q. Research on laser and photodynamic therapy of skin hemangioma model-comb. *Zhongguo Xiu Fu Chong Jian Wai Ke Za Zhi.* 2008 Dec;22(12):1437-40. Chinese.
7. Greve B, Raulin C. Laser therapy for vascular lesions. *Hautarzt.* 2006 Jun;57(6):537-48; quiz 549. German.

2-амалий машғулот: Даволаш иши фани ўқув жараёнининг янги интерактив усуллари.

Ишдан мақсад: Тингловчиларга педиатрия фани бўйича тадқиқотлар ва уларни ўтқозиш, таълим ва тарбия жараёнларини ташкил этишда хорижий тажрибалар ўрни.

Масаланинг қўйилиши: тингловчилар гуруҳларда топшириқни ечишади.

Ишни бажариш учун намуна:

Эвристик ўқитиш методи. Эвристик ўқитиш методини қўллашда ўқитувчи ўқувчилар билан ҳамкорликда ҳал этилиши зарур бўлган масалани аниқлаб олади. Ўқувчилар эса мустақил равишда таклиф этилган масалани тадқиқ этиш жараёнида зарурий билимларни ўзлаштириб оладилар ва унинг ечими бўйича бошқа вазиятлар билан таққослайди. Ўрнатилган масалани ечиш давомида ўқувчилар илмий билиш методларини ўзлаштириб тадқиқотчилик фаолиятини олиб бориш кўникмаси тажрибасини эгаллайдилар.

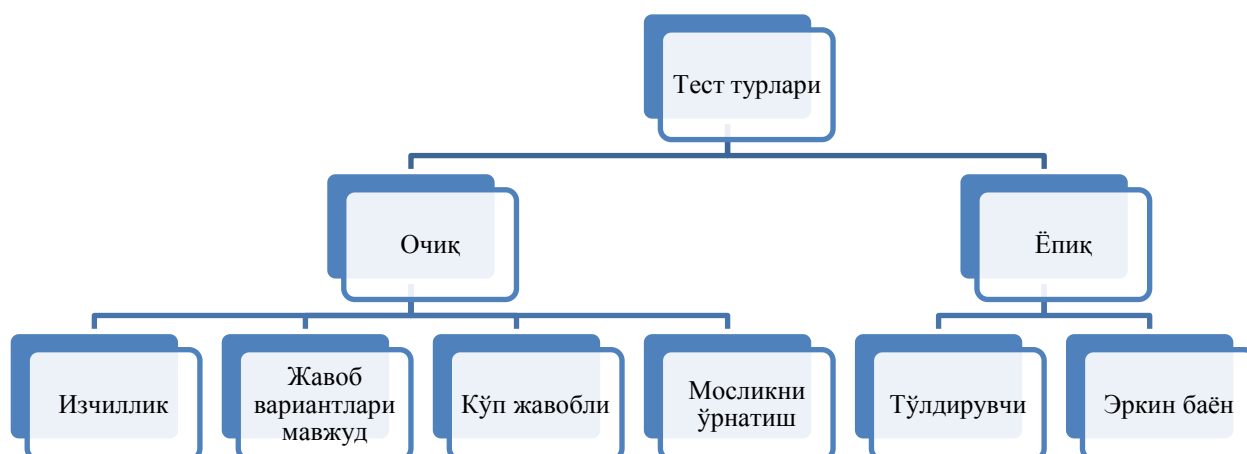
Таълим жараёнида тадқиқотчилик ўқитиш методини қўллашда ўқитувчи ва ўқувчилар томонидан қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

Ўқитувчи фаолиятининг тузилмаси ўқувчи фаолиятининг тузилмаси - ўқувчиларга ўқув муаммосини таклиф этиш;

- ўқувчилар билан ҳамкорликда тадқиқот масаласини ўрнатиш;
- ўқувчиларнинг илмий фаолиятини ташкил этиш - ўқув муаммолари моҳиятини англаб олиш;
- тадқиқот муаммосини ўқитувчи ва ўқувчилар билан биргаликда ўрнатишда фаоллик кўрсатиш;
- уларни ечиш усуллари топиш;
- тадқиқий масалаларни ечиш усуллари ўзлаштириш Эвристик методи ўқитувчилардан ижодий хусусият касб этувчи юқори даражадаги билиш фаолиятини ташкил эта олиш кўникма ва малакаларига эга

бўлишни тақозо этади. Бунинг натижасида ўқувчилар мустақил равишда янги билимларни ўзлаштира оладилар. Улар одатда юқори синф ўқувчиларининг ўзлаштириш даражаларини ҳисобга олган ҳолда 64 маълум ҳолатларда қўлланилади. Ушбу методлардан бошланғич синфларда фойдаланиш амалиётчи-ўқитувчиларнинг фикрларига кўра бир мунча мураккаб ҳисобланади. Бироқ узлуксиз таълим тизимига шахсга йўналтирилган таълимни фаол жорий этишга йўналтирилган ижтимоий ҳаракат амалга оширилаётган мавжуд шароитда ушбу йўналишдаги лойиҳаларни тайёрлаш ўзига хос долзарб аҳамиятга эга бўлиб бормоқда.

Шунга қарамасдан бу тасниф мактаб амалиётида бирмунча кенг тарқалган ва педагогик ҳамжамият томонидан эътироф этилган.

Баҳолаш- таълим жараёнининг маълум босқичида ўқув мақсадларига эришилганлик даражасини олдиндан белгиланган мезонлар асосида ўлчаш, натижаларни аниқлаш ва таҳлил қилишдан иборат жараёнدير. Assessment назорат тури - инсонни реал психологик хусусиятлари ва табиатини илмий баҳолаш имконияти. Таълим натижаси - баҳолаш йўналишига кўра тестлар

- психологик
- педагогик

- интеллект даражасини аниқлашга қаратилган тестлар
- касбий лаёқатни аниқлашга қаратилган тестлар.

Тип ва шаклига кўра:

очиқ типдаги тестлар: бир тўғри жавобли, бир неча тўғри жавобли тестлар;

мутаносиблик тести.

Назорат саволлари:

1. Даволаш ишифанларини ривожлантириш жараёнлари.
2. Даволаш иши фанларини ўқитиш жараёнида инновацияни роли.
3. Замонавий педагогик технологиялар орқали хирургия фанларини ўқитишни лойиҳалаш.
4. Музокара (дискуссия) ўтказишнинг бта босқичини айтинг.
5. Гуруҳли музокаранинг 3та устун томонини айтинг.
6. Пед. технологиянинг горизонтал аспектига нима киради?
7. Жаҳон педагогик технологияларни қандай турлари бор?
8. Вертикал технологияларнинг турлари ва мақсади.
9. Янги педагогик менталитет қандай шаклланади?
10. Педагогиканинг илмий-тадқиқот методлари.
11. Замонавий педагогик технологиялар орқали мутахассислик фанларини ўқитишни лойиҳалаш.
12. Ахборот – коммуникация технологиялари воситаларидан таълим жараёнида фойдаланишнинг истиқболли йўналишлари ва келажаги.
13. Музокара (дискуссия) ўтказишнинг бта босқичини айтинг.
14. Гуруҳли музокаранинг 3та устун томонини айтинг.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Phung TL, Oble DA, Jia W, Benjamin LE, Mihm MC Jr, Nelson JS. Can the wound healing response of human skin be modulated after laser treatment and the effects of exposure extended? Implications on the combined use of the pulsed dye laser and a topical angiogenesis inhibitor for treatment of port wine stain birthmarks. *Lasers Surg Med.* Jan 2015;40(1):1-5. [Medline].
2. Sánchez Carpintero I, Mihm MC, Waner M. Laser and intense pulsed light in the treatment of infantile haemangiomas and vascular malformations. *An Sist Sanit Navar.* 2015;27 Suppl 1:103-15.
3. Pence B, Aybey B, Ergenekon G. Outcomes of 532 nm frequency-doubled Nd:YAG laser use in the treatment of port-wine stains. *Dermatol Surg.* May 2015;31(5):509-17. [Medline].
4. Li DN, Gold MH, Sun ZS, Tang AR, Wang HB, Sheng-Kang L. Treatment of infantile hemangioma with optimal pulse technology. *J Cosmet Laser Ther.* 2010 Jun;12(3):145-50.
5. Saafan AM, Salah MM. Using pulsed dual-wavelength 595 and 1064 nm is more effective in the management of hemangiomas. *J Drugs Dermatol.* 2010 Apr;9(4):310-4.
6. Liao M, Zhao J, Chen S, Wei Q, Yin G, Liu Q. Research on laser and photodynamic therapy of skin hemangioma model-comb. *Zhongguo Xiu Fu Chong Jian Wai Ke Za Zhi.* 2008 Dec;22(12):1437-40. Chinese.
7. Greve B, Raulin C. Laser therapy for vascular lesions. *Hautarzt.* 2006 Jun;57(6):537-48; quiz 549. German.

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

“Кейс-стади” методи

1 – топширик

1-гурух.

1. Қўл ва оёқ ишемик синдроми касаллиги нима?
2. Лериш синдроми таснифини гапириб беринг.
3. Сабабини айтиб беринг.

Ҳолат муаммоси ҳақида жадвал тўлдилинг

Муаммо тури	Ҳолат муаммаларини туғилиш сабаблари	Муаммони етиш йўллари

2- гурух

1. Ўткир ишемик синдроми қандай клиник белгиларини биласиз?
2. Қандай консерватив даволаш усулларини биласиз?
3. Қайси ҳолатларда оператив даволаш ўтказилади ва тактикаси нимадан иборат?

Ҳолат муаммоси ҳақида жадвал тўлдилинг

Муаммо тури	Ҳолат муаммаларини туғилиш сабаблари	Муаммони ечиш йўллари

2 - топширик

“Т-чизма” жадвал тўлдилинг

Лериш синдромни келиб чиқиш сабаблари?	Шифокор оёқларда шиш ва оғриқлар пайдо бўлса қандай касаллик тўғрисида ўйлаш мумкин?

Кейс билан ишлаганда баҳолар кўрсаткичи мезони

Аудиторияда ишлаганда баҳолар кўрсаткичини мезони

Гуруҳ рўйхати	Фаол гуруҳ мак. 10 б	Ахборот иллюстриацияси мак. 30 б	Тўлиқ ва аниқ жавоблар мак. 10 б	Ҳаммас и мак. 50 б
1				
2				

50-48 баллар – аъло, 46- 38 баллар – яхши, 34- 36 баллар – қониқарли
34-32 қониқарсиз, 31 ва пасти – ёмон

Талабалар жребия асосида саволларни танлайди кейин 3 дақиқа тайёрланади ва ҳар биттаси ўзи танлаган саволга жавоб беради. Имконият туғилса бир-бирини тўлдиради ёки жавобларга ўқитувчи тўлдиради.

Карточка №1. Артерия қон томири касалликларига учраган беморларни диспансер ҳисобида кўзатиш.

Беморни клиник кўриш:

- 1) Оёқларда оғриқ ва шишлар пайдо бўлиши.
- 2) Оёқларда гиперпигментация пайдо бўлиши.
- 3) Оёқда трофик ўзгаришлар аломатлари
- 4) Оқсоқлик.

Анамнез йиғиш:

Касалликнинг сабаблари

Касалликнинг ривожланиш вақти

Олган даволар дориларнинг турлари.

Давонинг самараси.

Қайталаш сони.

Лаборатория текшируви.

Умумий қон ва сийдик таҳлили.

Текширув усулларини қўллаш.

Оёқларни кўздан кечириш.

Пальпация ва томирлар аускультацияси.

Оёқларни ҳажмини ўлчаш.

Функционал синамаларни ўтказиш

Кон томирларини УТГ усуллари

Касалликни шакли ва асоратига қараб шифокорнинг тактикаси.

- Оёқ ва қўл ишемик синдроми касаллиги компенсатор даврида, асорати бўлмаса оддий профилактик тавсиялар берилади..

- Оёқ ва қўл ишемик синдроми касаллигини асоратлари кузатилса махсус ихтисослаштирилган муассасага юборилади..

Интерактив ўйин «саволли тўп»

Кичгина қоғоз бўлагига мавзуга тааллуқли саволларни тўпга ёпиштиради ва саволларга жавоб бергандан кейин қоғозни олиб ташланади.

Тўпниталабаларни бирига отилади. Тўпни олган талаба қоғозга ёзилган саволлардан бирини олиб жавоб беради. Агар саволларни ҳаммасига жавоб тўғри жавоб берса кейин тўпни бошқа талабага беради. Шундай қилиб, саволларга тўлиқ жавоб бергунча давом этади.

- 1 Критик ишемияни сабабларини кўрсатинг
- 2 Артериал ўтказувчиларни ўткир бузилиш сабабларини кўрсатинг.
- 3 Асосий эмбологен касалликларга нималар киради?
- 4 Вирхов учлиги
- 5 Лериш синдроми классификацияси

№	Баҳо	аъло	яхши	қониқарли	қониқарсиз	ёмон
	Ўзлаштириш%	100%- 86%	85%- 71%	70-55%	54%-37%	36% ва пасти
2	Кейс-усул					

3.3 Вазиятли масалалар ва тестлар

Топширик №1.

66 ёшли бемор 50 метр юргандан сўнг ўнг болдир соҳасида оғриқлар пайдо бўлди, хатто ёз пайтида оёқ музлаб кичик юриш масофасида оғриқлар кузатилади. Кўрикда: ўнг оёқ кафти ва болдир пастки учлиги ўнг оёққа караганда оқарган ва пайпасланганда совуқроқ. Ўнг оёқда пульс фақат сон артериясида суст аниқланади. Ўнг ёнбош артериясида яққол систолик шовқин эшитилади. Бемор умумий аҳволи қониқарли, хотираси сустлашуви ва зўриқиш вақтида вақти-вақти билан юрак соҳасида оғриқ ҳис қилади.

Ташхиси. Текшириш. Тактикаси.

Жавоб эталони:

№	Жавоблар	Макс. балл	Тулик жавоб	Қониқарсиз жавоб
1	Бемор иккала оёғида облетирацияловчи атеросклероз мавжуд			
2	Беморда ўнг ёнбош артерияси стенози ва ўнг сон артерияси			

	окклюзияси бор			
3	ЮИК, зўриқиш стенокардияси ва мия қон томирлари склерози			
4	Текширув: УТТ доплерография, ангиография			
5	Беморга реконструктив жарроҳлик амалиёти (эндартерэктомия, протезлаш ёки шунтлаш)			

Топширик №2.

Бемор 69 ёшда, клиникага мурожат этишдан 2 кун илгари ўнг оёқда тўсатдан кучли оғриқ пайдо булган. Текширув натижасида беморда ЮИК, хилпилловчи аритмия, ўнг оёқда III-V даражали ишемиянинг клиник кўриниши аниқланади.

Сизнинг ташхисингиз, бу ҳолатда ангиография қилиш керакми? Беморга қандай даво чораси кўрсатилган?

Жавоб эталони:

№	Жавоблар	Макс. балл	Тўлиқ жавоб	Қониқарсиз жавоб
1	Ўнг оёқнинг ўткир артериал тутилиши, III-V даражали ишемия			
2	ЮИК, хилпилловчи аритмия			
3	Бу ҳолатда ўнг оёқдаги ўзгаришлар орқага қайтмайдиган хусусиятга эга			
4	Аортоартериография ва эмболэктомияга кўрсатма			
5	Ўнг оёқ ампутацияси жарроҳлик амалиёти, антикоагулянтлар, юрак препаратлари ва симптоматик даво кўрсатилган			

Топширик №3

Бемор 68 ёшда клиникага эпигастрал ва киндикдан чапроқдаги оғриқларга шикоят қилиб тушди. Текширилганда қорин бўшлиғида ўрта линиядан бир оз чапроқда пульсацияловчи ҳосила аниқланади. Аускультация қилинганда: сон артерияларига узатилувчи аниқ систолик шовқин эшитилади. Юрак тонлари бўғиқлашган, аорта устида II-тон акценти эшитилади. АКБ 160/90, пульси 92.

Сизнинг ташхисингиз, текширув этаплари, даво тактикаси

№	Жавоблар	Макс. балл	Тўлиқ жавоб	Қониқарсиз жавоб
1	Атеросклеротик артериал гипертония			
2	Қорин аортаси аневризмаси			
3	Қорин бўшлиғи обзор рентгенографияси			
4	УТТ, аортография			
5	Қорин аортасини протезлаш амалиёти			

Топширик №4

Бемор 26 ёшда клиникага бўйин соҳасида катталиги 1,5x 2 смли пульсацияланувчи ҳосила борлигига шикоят қилиб келди. Анамнездан: 2 ой илгари бўйин соҳасидан ўк-отар қуролдан жароҳат олган ва шундан сўнг бўйин соҳасида шиш пайдо булган. Аускультация қилинганда: шиш устидан систолик шовқин эшитилади.

Сизнинг тахминий ташхисингиз, текширув режаси ва даво тактикаси

№	Жавоблар	Макс. балл	Тўлиқ жавоб	Қониқарсиз жавоб
1	Травматик артериал аневризма			
2	Бўйин артерияси шикастланишидан кейинги ҳолат			
3	УТТ, артериография			
4	Клиник - биохимик текширув			
5	Бўйин артерияси деворини протезлаш			

Топширик №5

Бемор тез ёрдам машинасида реанимация бўлимига бел соҳасидаги қовурғалар бўйлаб кучли оғриқларга шикоятлар билан олиб келинди. Обьектив ҳолати: бемор кўзгалган, яққол ифодаланган хансираш аниқланади. Чанқашга шикоят қилади. АКБ 170/100 мм.сим.уст. пульс 1 минутда 98 зарба. Беморда оғриқ қолдирилгандан сўнг, кўкрак қафаси рентгенографияси ва аортаграфия бажарилди, хулоса аортанинг кўтарилувчи қисми аневризмаси аниқланади.

Беморда қайси касалликлар билан таққосий ташхислаш ўтказиш лозим. Даволаш тактикаси.

№	Жавоблар	Макс. балл	Тўлиқ жавоб	Қониқарсиз жавоб
1	Кўкс оралиғи ўсмаси			
2	Спонтан пневмоторакс			
3	Қорин бўшлиғи ўсмалари			
4	Симптоматик даволаш			
5	Ҳаётий кўрсатма бўйича жарроҳлик усулида даволаш			

№	Баҳо	аъло	яхши	қониқарли	қониқарсиз	ёмон
	Ўзлаштириш %	100%-86%	85%-71%	70-55%	54%-37%	36% ва паст
3	Ситуацион топшириқлар ва тестлар					

4. Амалий қисм

Оёқ ва кўл ишемик синдромини аниқлаш, фукционал кузатмаларни бажариш, ангиограммаларни ўқиш.

Кўл ва оёқ оғриқли ишемия синдромининг белгиларини аниқлаш

№	Қадамлар	Бажармаслик (0 балл)	Бажариш (10 балл)
1	Томирларда пульсацияни аниқлаш		
2	Қўл ва оёқни пайпаслаш		
3	Қўл ва оёқ томирларини аускультация қилиш		
4	Функционал кузатмаларни бажариш		
5	Савельев бўйича ишемия даражасини аниқлаш		
6	Ангиограммани ўқиш		
	Жами:		

Троянов- Трендленбург синамаси

Кўрсатма: Вена қон томирларини варикоз касаллигида остиал клапанларни етишмовчилигида кузатилади.

Керакли асбоб-ускуналар: эластик жгут. Беморни ҳолати горизонтал.

Талабага топшириқ: вена қон томир касалликларида функционал синамаларни қилишга кўрсатма, керакли асбоб-ускуналар, тайёрлаш усуллари ва тушунтириб бериш. Касалликни белгиларини айтиб беринг ва қандай қўшимча текширувлар қилиш мумкин.

Ўқитувчининг ахбороти: Талабани билимини ва кўникмасини қадамма-қадам, алоҳида баҳолаш.

№	Қадамлар	Бажарилмаган (балл)	Тўлиқ нотўғри бажарилган (10 балл)
1.	Беморни текширувига тайёрлаш.		
2.	Беморни горизонтал ҳолатда кушеткага ётқизиш.		
3.	Касалланган оёқни бемор ётган пайтида кўтарилади ваюзаки веналар қон бўшатилади.		
4.	Сонни юқори қисмига резинали жгут кўйилади.		
5.	Бемор турғазилади ва бир-икки дақиқадан сўнг жгут ечилади		
6.	Тез орада веналар юқоридан пастка қараб қон билан тўлишса- бу мусбат натижа, яъни остеал клапан етишмовчилиги бор.		
7.	Жгут ечилмасдан вена томирлари пастдан юқорига қараб қон билан тўлса- бу манфий натижа деб ҳисобланади.		
8	Ректороманоскопия ташхис кўйиш учун кўрсатма бўлса қилинади. Биопсия, мазок, шилиқда из қолдириш ва таҳлиллар қилинади.		
	Жами:		

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Тингловчи мустақил ишни муайян модулни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- меъёрий хужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;

- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;

- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

Мустақил таълим мавзулари:

1. Педагогик технологиялари» тушунчаси.
2. Педагогик технологиянинг тузилмаси.
3. Замонавий авторлик педагогик технологиялар.
4. «Технология» тушунчасини таълим соҳасида, педагогик жараёнларда қўллаш.
5. Технологик ёндашув таълим соҳасида қандай имкониятлар яратади?
6. Интерактив ўқитишнинг методларини айтинг ва уларнинг ўқитиш афзалликлари.
7. Инновация тиббиёт соҳасида ва ўқиш жараёнда қандай татбиқ қилинади?
8. Пед. технологиянинг горизонтал аспектига нима киради?
9. Жаҳон педагогик технологияларни қандай турлари бор?
10. Вертикал технологияларнинг турлари ва мақсади.
11. Янги педагогик менталитет қандай шаклланади?

12. Педагогиканинг илмий-тадқиқот методлари.
13. Замонавий педагогик технологиялар орқали мутахассислик фанларини ўқитишни лойиҳалаш.
14. Ахборот – коммуникация технологиялари воситаларидан таълим жараёнида фойдаланишнинг истиқболли йўналишлари ва келажаги.
15. Дарслик ва ўқув қўлланмалар бўйича мавзуларини ўрганиш.

VII. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглизтилидаги шарҳи
Барқарорлик –	доимий, мустаҳкам амал қилувчи ҳолатга эришиш, шунингдек, ушбу ҳолатнинг доимийлиги, мустаҳкамлигини ифодаловчи педагогик тушунчалар.	Permanent, independent position, strong position in the teaching system
Билимсиз	билим ва маълумотга эга бўлмаган ўқимаган шахс.	Fellow with knowledge and information
Билиш	таълим жараёнида ўқувчи ва тингловчиларга тақдим этилган ўқув материалнинг ўзлаштирилганлик даражаси; 2) борлик ва унинг объектив қонуниятларни ўрганиш, ўзлаштириш, эгаллаш.	1) Level of learning the given material 2) objective control of student information
Билим, кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш – ўқитувчининг ўқув –	–ва тингловчиларнинг табиат, жамият, фан-техника ютуқлари ҳақида ҳосил қилган маълумотлари. Ўқувчи ёки тингловчиларга тақдим этиладиган назарий маълумот.	Information about population, science and environment. Teacher and student cooperation work
Билимдон	катта назарий маълумотга эга бўлган ўқимишли, илмли, билимли шахс.	People with deep knowledge in current direction
Билиш компоненти–	бошқаларни ва ўз-ўзини билишга қаратилган психик жараёнлар: сезги, идрок, тасаввур, хотира, тафаккур, хаёл ва ҳ.к.	Recognition of people , self recognition
Илғор технологиялар	Техник янгиликлар	Technik new devices

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Махсус адабиётлар

1. Phung TL, Oble DA, Jia W, Benjamin LE, Mihm MC Jr, Nelson JS. Can the wound healing response of human skin be modulated after laser treatment and the effects of exposure extended? Implications on the combined use of the pulsed dye laser and a topical angiogenesis inhibitor for treatment of port wine stain birthmarks. *Lasers Surg Med.* Jan 2008;40(1):1-5. [Medline].
2. Sánchez Carpintero I, Mihm MC, Waner M. Laser and intense pulsed light in the treatment of infantile haemangiomas and vascular malformations. *An Sist Sanit Navar.* 2004;27 Suppl 1:103-15.
3. Pence B, Aybey B, Ergenekon G. Outcomes of 532 nm frequency-doubled Nd:YAG laser use in the treatment of port-wine stains. *Dermatol Surg.* May 2005;31(5):509-17. [Medline].
4. Li DN, Gold MH, Sun ZS, Tang AR, Wang HB, Sheng-Kang L. Treatment of infantile hemangioma with optimal pulse technology. *J Cosmet Laser Ther.* 2010 Jun;12(3):145-50.
5. Saafan AM, Salah MM. Using pulsed dual-wavelength 595 and 1064 nm is more effective in the management of hemangiomas. *J Drugs Dermatol.* 2010 Apr;9(4):310-4.
6. Liao M, Zhao J, Chen S, Wei Q, Yin G, Liu Q. Research on laser and photodynamic therapy of skin hemangioma model-comb. *Zhongguo Xiu Fu Chong Jian Wai Ke Za Zhi.* 2008 Dec;22(12):1437-40. Chinese.
7. Greve B, Raulin C. Laser therapy for vascular lesions. *Hautarzt.* 2006 Jun;57(6):537-48; quiz 549. German.
8. Soucek P, Soucková I. [Photodynamic therapy with verteporfin: from neovascularization to hemangioma]. *Cesk Slov Oftalmol.* 2010 Jul;66(3):146-51.
9. Jeremic G, Brandt MG, Jordan K, Doyle PC, Yu E, Moore CC. Using photodynamic therapy as a neoadjuvant treatment in the surgical excision of nonmelanotic skin cancers: prospective study. *J Otolaryngol Head Neck Surg.* 2011 Feb;40 Suppl

1:S82-9.

10. Teaching In Your Office, 2nd Edition Available in: eBook Online , eBook Offline , eBook iPad
11. Theory and Practice of Teaching Medicine Available in: eBook Online , eBook Offline , eBook iPad
12. Methods for Teaching Medicine Available in: eBook Online , eBook Offline , eBook iPad
13. Teaching in the Hospital Available in: eBook Online , eBook Offline , eBook iPad
14. Mentoring in Academic Medicine Available in: eBook Online , eBook Offline , eBook iPad
15. Leadership Careers in Medical Education Available in: eBook Online , eBook Offline , eBook iPad
16. Teaching Clinical Reasoning Available in: ePub Online , ePub iPad , ePub Offline

Интернет ресурслар:

1. www.press-service.uz
2. www.gov.uz
3. www.lugat.uz, www.glossaiy.uz
4. www.uz
5. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
6. <http://www.bank.uz/uz/publisIVdoc/>
7. www.press-uz.info
8. <http://www.uforum.uz/>
9. <http://www.assc.uz/>
10. <http://www.xabar.uz>
11. www.ziyonet.uz
12. www.edu.uz